

**M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S**

Fábán Pál (jobbról) és Balázs Géza beszélget

**2008/5.
NOVEMBER-DECEMBER**

MAGYARTANÍTÁS

2008. 5. szám

XLIX. évfolyam

Módszertani folyóirat

Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: adamik.retor@invitel.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: (1) 363-0276, telefax: (1) 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 370 Ft

Éves előfizetési díj: 1850 Ft

Két példány (azonos címre): 3000 Ft

Három vagy több példány (azonos címre)

példányonként: 1450 Ft

(Ezek a 2008-ra érvényes árak; 2008/1. számunkban tévesen a 2007. évi árak jelentek meg. A tévedésért elnézést kérünk.)

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, telefonon vagy telefaxon.

Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

Széplaki György: Dialógus József Attila <i>Betlehemi királyok</i> c. verséről.....	2
BÚCSÚ	
Balázs Géza: Őrizzük meg! Fábián Pál (1922–2008).....	3
ÉRETTSÉGI	
Hajas Zsuzsa: A matúrát nem megúszni kell, hanem abszolválni.....	4
IRODALOM	
Szathmári István: Ady: A Kalota partján.....	8
G. Gődény Andre: A Hübrisz zsoltárai. Kiáltva, Patak.....	9
H. Tóth István: A magyar nyelv szenvedélyes védelmezője: Bornemisza Péter.....	14
H. Tóth István – Vasvári Zoltán: Az utolérhetetlen – Goethe (Olvasmányok a dráma és a színház történetéből).....	16
IRODALOMTANÍTÁS	
Caligari Ágnes: Friedrich Dürrenmatt: A fizikusok (1962) (Óravázlat).....	23
NYELVMŰVELÉS, HELYESÍRÁS	
Holczer József: Vonatgazdák, ha veszekszenek.....	28
Dóra Zoltán: Csakis famulus!.....	28
Ballagás és billegés.....	29
ESEMÉNYEK, HÍREK	
Homa-Móra Éva: Nyugat-teadélután iskolánkban.....	30
Balázs Géza: Mercurius Veridicus országos középiskolai szónokverseny 2008.....	31
Málnási Ferenc: 140 éve kötelező az általános népoktatás.....	32
Bozsik Gabriella: Egyetemi és főiskolai hallgatók országos helyesírási döntője az egeri főiskolán.....	33
KÖNYVSZEMLE	
Málnási Ferenc: Székely Ferenc (szerk.): Nyolcvan nyugtalan esztendő • Zimányi Árpád: V. Raisz Rózsa: Aki megszéldítette a magyar mondatot.....	37
ÖTLETTÁR	
Raázt Judit rovata.....	39
E számunk szerzői:	
Balázs Géza, egyetemi tanár, ELTE BTK • Bozsik Gabriella, tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger • Caligari Ágnes, egyetemi hallgató, ELTE BTK • Dóra Zoltán, tanár, Vác • Hajas Zsuzsa, tanár, Debrecen • Holczer József, tanár, Kecskemét • Homa-Móra Éva, tanár, Eger • Málnási Ferenc, tanár, Kolozsvár • Raázt Judit, tanár, ELTE BTK • Szathmári István, egyetemi tanár, ELTE BTK • Széplaki György, tanár, ELTE BTK • H. Tóth István, vendégtanár, Károly Egyetem, Prága • Vasvári Zoltán, tanár, Budapest • Zimányi Árpád, tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger	

Széplaki György:

Dialogus

József Attila *Betlehemi királyok* c. verséről

DIÁK Régen, óvodás korom óta ismerem ezt a verset, akkor még azt sem tudtam, hogy József Attila írta. Mi az oka, hogy mi, nagyok is foglalkozunk vele, pedig legutóbb a kistestvérem képes mesekönyvében láttam.

TANÁR Talán éppen ezért remekmű, mert minden korosztály számára nyújthat valami különlegeset. Gondolom, a zenés feldolgozásokat szintén ismered. Hogy tetszettek?

DIÁK Nagyon. Ahogy az ének megjelenítette a három királyt, majd Máriát, magam előtt láttam a kedves karácsonyi jelenetet.

TANÁR Kedvesnek mondd, és azt érzem, hogy magadhoz közel állónak, szépnek, szívmelegítőnek tartod. Ha egyetértesz, fejtsd ki bővebben!

DIÁK Igen. Éppen az tölt el jó érzéssel, hogy ebben a jelenetben minden tökéletes, mint egy jól rendezett játékban. Mintha egy mai betlehemes volna, akár el is mondhatnánk így a teljes szöveget díszletben, jelmezben.

TANÁR Ha a maihoz hasonló betlehemes játék, hol játszódik, kik a szereplői?

DIÁK A szereplői a Bibliából valók, de úgy beszélnek, mint egyszerű parasztemberek. Csak megjegyezném, mintha József Attila szegény-ember verseiből léptek volna ki.

TANÁR Melyik verssorral tudod ezt igazolni?

DIÁK *Főtt kolbászunk mind elfogyott, / fényes csizmánk is megrogyott.* Bár némileg ellent kell mondanom magamnak, mert az ajándékaik valóban királyiak.

TANÁR Nem gondolod, hogy a színjátéknak éppen ez a lényege, bárki játszhat királyt, adhat királyi ajándékot a színpadon?

DIÁK Igen, de akkor el kell fogadnom a játékszabályokat: akit látok, hallok, nem az, aki, hanem akit megjelenít. Igazából nem is ez a furcsa a számomra. Amíg nem kezdtünk részletesebben beszélgetni róla, a vers a maga tökéletességében állt előttem. Szükséges boncolgatnunk?

TANÁR Néha nem árt, gazdagodhat ismeretünk, és az élményünk is mélyülhet. Amit a tökéletességről mondtál, úgy igaz. Bizony, nagyon a helyén van itt minden. Pedig a felidézett, eredeti bibliai történet nem ennyire idilli.

DIÁK Sejtem ugyan, de pontosan mit jelent az *idilli*?

TANÁR *Meghitt, békés, ártatlan, boldog.* Ezekből melyeket érzed találónak József Attila versére?

DIÁK Mindegyiket. Viszont ha csak kettőt mondhatnék, akkor a *békés, boldog* jelzőket választanám. Nem tudom, az idill fogalmához illik-e, hogy ebben a jelenetben van valami megmosolyogtató, mondhatnám gyerekes.

TANÁR Belefér a jelentéskörébe, hiszen *ártatlan* is. Talán zavaró a számodra, netán rossz érzésed van, mert mosolygysz a kicsit parasztos királykákon?

DIÁK Egyáltalán nem. Csupa jó érzés tölt el, pedig tudom, itt nem az eredeti bibliai történet magasztos, fenséges jelenete áll előttünk. Itt valóban földre jött az Isten fia, *szegények királya lett*, hogy Megváltója legyen az emberiségnek.

TANÁR Látod, milyen fontos dolgokat mondtál! Ez a keresztény hit lényege: *Jézus Krisztus, Isten fia Megváltó.* Otthoni feladatként nézz utána, mi köze van ennek a keresztények által ma is használt *hal-jelkép*hez? Jelöld meg a vers szövegében, hiszen ezt vallják a kisdetről a megszólalt háromkirályok.

DIÁK Bevallom, ha csak a hatást vizsgálom magamban, nem sok változott meg a kisgyerekkorhoz képest. Még akkor is, ha tényleg értékelem a megszerzett újabb ismereteket. Nem baj ez?

TANÁR Nem baj, sőt az a jó, ha meg tudjuk magunkban őrizni a gyermeki látást, és rá tudunk csodálkozni a szépre, jóra. A költő életét ismerve, ezt a versét sem a felhőtlen boldogság, hanem a boldogság vágya, hiánya hívta elő ilyen ártatlan gyermeki látásmódban.

Őrizzük meg!

Fábián Pál

(Szombathely, 1922. december 21. – Budapest, 2008. szeptember 14.)

Szeptember 14-én vasárnap este elment Fábián Pál nyelvész, a magyar nyelv tudós kutatója, tanára. Amilyen visszafogott volt, olyan csöndesen ment el. 86 éves volt. Az ELTE professzora, nyugdíjazása után professor emeritusa volt. Nemzedékeknek tanította a magyar nyelvtant, stílust. Nyelvművelő írásait lehetett olykor hallani a rádióban (a nemrég megszűnt Édes anyanyelvünk című sorozatban), vagy lehetett olvasni apró nyelvművelő írásait – ám föltehetőleg így nem sokan ismerték.

Pedig minden magyar írástudó barátja volt. Ha egészen egyszerűen akarjuk mondani: ő volt mai helyesírásunk atyja. Már 1954-ben egyik szervezője az akkor helyesírási szabályozásnak, és fő kidolgozója azon nyelvtani alapú, következetes, de összességében mégis mérsékelt szabályozási alapelveknek, amelyek szerint ma is írunk: vagyis az 1984. évi 11. szabályzatnak. A helyesírási szabályozás sohasem volt a nyelvészeti munka gyöngyszeme. Voltaképpen rabszolga- vagy segédmunka. Fábián Pál is kényszerűségből vállalta a feladatot, de azután hű maradt hozzá, tanítványokat nevelt, és az utóbbi fél évszázadban a különböző szaknyelvi (földrajzi, kémiai, orvosi, műszaki stb.) helyesírások alapjait is megteremtették. A helyesíráson mindig mindenki vitatkozik, ő visszafogottan, de határozottan, elvek alapján érvelt, és mindig képes volt a helyesírás szabályozásának ügyét jó mederben, kellő kompromisszumok között tartani.

A szombathelyi származású nyelvész Eötvös kollégista volt, majd a budapesti Pedagógiai Főiskolán, később az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanított, öt évig a padovai egyetem vendégprofesszora volt, 1984 és 1989 között a mai magyar nyelvi tanszéket vezette. Foglalkozott a szókészlet, a nyelvművelés, a stilisztika kérdéseivel, évenként át volt különféle akadémiai bizottságok tagja, vezetője. Feladatait elegáns könnyedséggel, kedvességgel, természetességgel, világos logikával, nyíltsággal végezte. Ezért is szerették sokan. Fő feladatának tartotta a nemzeti értékek, köztük az összetartozás-tudat legfőbb szimbólumának, a nyelvnek a tanulmányozását, megismertetését, megőrzését, ápolását, terjesztését: a katedrán, az akadémián, a könyvekben, a legapróbb kis cikkekben – és föltehetőleg az ábécé minden betűjében, betűkapcsolatában, szavaink egybe- és különírásában. Számára a magyar irodalom, a magyar nyelv és persze a helyesírás is nemcsak „kutatási feladat”, hanem szimbolikus értékű és jelentőségű volt.

Utolsó éveiben is rendszeresen eljárt az Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának üléseire (korábban éveken át elnökölte a szervezetet), és gyakran figyelmeztette kollégáit: „Őrizzétek meg a magyar helyesírás egységét!” Kedves Tanár Úr! (Csupa nagybetűvel és felkiáltójellel, ahogy azt a helyesírás mondja.) Megőrizzük.

Balázs Géza

Irodalom: Fábián Pál. ELTE Fonetikai Tanszék, 1999. Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások, 15.

Hajas Zsuzsa

A matúrát nem megúszni kell, hanem abszolválni

Értékelő gondolatok a 2008-as májusi magyar nyelv és irodalom középszintű érettségi vizsga szövegértési feladatsoráról

„Hogyan érettségizzünk könnyen és gyorsan? Sehoggy. Érettségizni lassan és nehezen lehet csak, és ez így van rendjén. A matúrát nem megúszni kell, hanem abszolválni – vallja az író Esterházy Péter.” Ezek a gondolatok egy érettségiről szóló cikk bevezető gondolatai voltak egyik hetilapunkban május 9-én. Az érettségi jó, ha próbatétel a diákok számára, de a feladatoknak megoldhatóknak és pontosan értékelhetőeknek kell lenniük.

Az idei magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi vizsga neuralgikus pontja a szövegértési feladatsor volt. Megoldása a feladatok jellegéből és a javítási útmutató bizonytalanságaiból eredően sokkal kudarcosabb volt, mint az a tanulók képességei alapján várható lett volna.

1. A szöveg és a feladatok jellege

A vizsgálandó szövegmű egy előszóban elhangzott rádióriport írott változata, párbeszédű szöveg, Elek László rádióriporter beszélget Nádasy Ádám nyelvészrel a nyelvi változások természetéről. A szöveg terjedelme 788 szó, tehát nem hosszú, hiszen a vizsgakövetelmények szerint a tanulóknak kb. 800-1100 szavas szöveget kell kérdések alapján feldolgozniuk. A szövegtípus a vizsgán újdonságot jelentett. Tudományos ismeretterjesztő szöveg, de spontán élőbeszéd, ezért a szókinccse, mondatszerkesztése kicsit eltér az ismeretterjesztő szövegekben megszokottaktól. Laikus riporter beszélget egy tudóssal, s a beszélgetés a nagyközönségnek szól. A beszélgetés résztvevői között nincs tökéletes összhang, a kérdések és a válaszok sora a kommunikációs partnerek számára sem mindig elég informatív, s egy helyen kommunikációs zavar is támad közöttük. A szöveg tartalma számos kérdésben ellentmond az iskolában tanultaknak (pl. a szókinccs nem tartozik a nyelvhez, a nyelvet nem kell óvni, féltetni), s ez lassítja a szövegfeldolgozást. A műfaji jelleg, a tartalom és a kommunikációs szituáció nehézségei miatt a szöveg rövidsége ellenére **nehezen követhető és nehezen dolgozható fel** a diákok számára.

A médiában a vizsgát követően közzétett és az interneten hozzáférhető vélemények szerint a tanulók közül sokan úgy vélték, hogy a feladatok furcsán voltak megfogalmazva, és kevés volt a megoldásra a rendelkezésre álló egy óra. A szokatlanság nem hiba, de vizsgáljuk meg, teljesíthetők voltak-e a feladatok 60 perc alatt.

A feladatok száma látszólag 9, de szinte minden feladatnak voltak alpontjai, részfeladatai, így összesen 17 feladatot kellett megoldani. 13 feladat esetében kellett mély olvasással újraolvasni a szöveget, két feladat esetében (ragozott idegen szavak keresése, illetve összegzés) a teljes szöveget kellett ismételtén áttekinteni, s ez időigényes.

A feladatok típusai a következők voltak: információ azonosítása és keresése, álláspontkövetés, az érvelő gondolkodás megfigyelése, állításhoz kapcsolódóan saját vélemény megfogalmazása, tételalkotás mondat szinten, tételek közötti összefüggés keresése, állítások értékelése, minősítése, alátámasztása, összehasonlítása, kommunikációs célok és indokok keresése és összefoglalás. Megállapíthatjuk, hogy zömében komoly gondolkodási műveleteket igénylő feladatokkal szembesültek a tanulók. Kicsit abszurd volt, hogy a szövegben nem szereplő állításokat kellett szembesíteni szövegbeli kijelentésekkel (5/b-c feladat). **Az általános vélekedés, hogy a feladatsor nem volt megoldható a többség számára 60 perc alatt, megalapozottnak tűnik.**

2. Hibás feladatkielölés

A 4/a feladat megoldása során a riporter szövegében kellett a tanulóknak három, a nyelvvel kapcsolatos népszerű állítást keresniük, amelyet a válaszoló elbizonytalanít vagy megcáfol. A javítókulcs szerint a harmadik feltételezés: *Az „el van utazva” típusú szerkezet helytelen*, – de ez nem a riporter, hanem a tudós szövegében szerepel, vagyis rossz a megoldás. A riporter szövegében nincs három, a fenti kritéri-

umoknak megfelelő feltételezés. **Erre a feladatra nem lehetett jól válaszolni.** Mivel a következő, 4/b feladatban a föltevés indokát is meg kellett keresni, ezért ezt a feladatrészt sem lehetett sikeresen megoldani. A diákok emiatt két pontot veszítettek, **a szövegértési feladatban szereshető pontszám nem 40, hanem 38 pont volt.**

3. A lehetséges jó válaszok felmérésének elmaradása

A 3., a 4. és az 5/a feladatban más, a javítókulcstól eltérő jó válaszok is születtek.

A 3. feladatra jó válaszként nemcsak a javítási útmutatóban felsorolt négy szó volt helyes válasz, hanem még a *kulturálisan* és a *tragédiának* szóalak is. A 3. feladat szövegében **a tipográfia rosszul irányította a tanulók figyelmét**, mert két keresési kritérium volt, ragozott idegen szót kellett keresni, de a feladatban csak az egyik keresési kritérium, a *ragozott* szó volt aláhúzva, s az *idegen* nem, és ez tanulóknak ezreinek a figyelmét megtevesztette, félreértésre adott okot.

Nagyobb hiba, hogy **a javítókulcs több feladatban figyelmen kívül hagyja, hogy a szövegben a szó- és mondatjelentés mindig kontextuális, s egy adott szituációban a pragmatikai jelentés teljesen más is lehet, mint a szótári jelentés.** A harmadik feladatban példát kellett keresni az alábbi állításra: *Rengeteg az idegen szó, amit magyartunk, magyarként ragozunk tovább.* Mivel a mondatot laikus mondja, az adott kontextusban a *ragozunk* átvitt értelemben értendő, és a *toldalékol*, *használ* igék szinonimája. (Az Eöry Vilma által szerkesztett új értelmező szótárban is a *ragoz* igének szinonimája a *toldalékol*: Tinta Könyvkiadó, 2007., 1305–1306. oldal.) Vagyis a beszélő számára egyáltalán nem fontos a toldalékok fajtáinak megkülönböztetése. Ebből következően tanulói válaszként nemcsak ragozott, hanem képzett szóalakok is helyesek. Ilyen meggondolásból jó megoldás például a *típusú* szó is, ami latin jövevényszó, és egy melléknévképzőt vett fel a szót.

Van olyan nyelvészeti felfogás, amely szerint mondatba csak ragozott igealak kerülhet, de ez nem mindig jelölt (nulla morfémas igealakok).

Egyébként a harmadik feladatban **az értelmezendő mondat megfogalmazása, fogalomhasználata zavaros.** A nyelvészek akkor beszélnek idegen szóról, ha az rövid ideje került be a nyelvünkbe, és még nem honosodott meg a nyelv alakrendszerében. Ha már az idegen szó beilleszkedett a nyelvünkbe, toldalékokat vesz fel, és az idegen eredet kevésbé érződik, akkor jövevényszóról beszélünk. Az olyan idegen szó, amit magyartunk, magyarul ragozunk tovább, tehát fából vaskarika. A szöveg beszélői kínlódnak, problémát okoz nekik a nyelvi regiszter megválasztása.

A 4/b feladatban a tanulóknak fölvetések indokát kell betűjelekkel kiválasztania. Az „*Úgy tűnik, mint ha szegényedne a nyelv*” kijelentés indokaként a C betűjel szerepel (nyelvvél kapcsolatos közhely), minden bizonnyal az *úgy tűnik* szókapcsolat értelmezése alapján. Mondatjelentést azonban nem lehet szövegből kiragadva, önmagában vizsgálni, a mondatot vissza kell helyezni a szövegbe, és megvizsgálni, hogy a szövegkörnyezet hogyan befolyásolja a mondat jelentését. Ez esetben az értelmezendő mondat után szereplő következő mondat: *Gondolok például arra, hogy ma kevesebb múlt időt használ a magyar, mint két-háromszáz évvel ezelőtt.* A szövegben nyilvánvaló, hogy a riporter az előző mondat jelentését akarja pontosítani, s az igeidőket és a nyelvtörténettel kapcsolatos ismereteket az emberek az iskolában szokták tanulni (a kérdező számára ez tanult nyelvi szabály). Tehát **a feltételezés indokaként itt egyszerre két betűjel is szerepelhet, a C és az A.** A kettő közül az A az erősebb a mondatjelentés kialakításában, mert az *úgy tűnik* csak beszéléssjelző kifejezés, társalgásszervező szókapcsolat, ami a szövegben sok más kifejezéssel is helyettesíthető lenne.

Az 5/a feladatban hasonlatokkal kifejezett nyelvészeti állításokat kellett analizálni, megkeresni a képhez a fogalmat, a fogalomhoz a képet vagy a közös vonást. A javítókulcs a feladat megoldásának közlésekor figyelmen kívül hagyja, hogy **párbeszédés szövegben a kérdés utáni válaszok nemcsak előre utalnak, hanem visszautalásra is szükség lehet.** A *ösvény* képek tehát az adott kontextusban nemcsak a *kommunikáció*, hanem a *nyelvhasználat*, a *nyelv változása* fogalmak is megfeleltethetőek. Ugyanakkor az útmutatóból hiányzik, hogyha a tanuló által megjelölt kép vagy a fogalom rossz, akkor a közös vonás sem lehet jó.

Tanulóság a feladatkészítők és a lektorok számára, hogy a szövegértési feladatok egy részében baj, ha a feladat zárt végű. Egy kérdésre nem csak egyfajta logika mentén lehet válaszolni. Bizonyos feladatoknál ezért bele kellene írni az értékelési útmutatóba, hogy az útmutatótól eltérni

más jó válasz esetén a szaktanár szöveges indoklásával lehet. Nem szabad azokból a tanárokból, akik jó válaszokat akarnak elfogadni, bűnözöt csinálni, illetve erőszakkal betartatni pontatlan javítási útmutatót.

4. Vitatható feladatmegoldás

Az 5/c feladatban a szövegben nem szó szerint szereplő kijelentéseket kellett szembeesíteni egy szövegbeli állítással, és megkeresni, hogy négy kijelentés közül melyik válaszol a riporter alábbi kijelentésére: *Ha változik, azért változik, mert arra van szükségünk, hogy változzon.* A riporter kijelentés egy kérdéshalmaz után szerepel. A szövegben a következő bekezdésben a nyelvész először arra a kérdésre válaszol, hogy *„Kell-e óvni a nyelvet?”*, majd újabb kérdést kap: *„De miért a változás?”*, egy pontosító kijelentéssel: *„A szókincs esetében értem, de a nyelvtani szerkezeteknél alig.”* Ezt követően Nádasy Adám erre az újabb kérdésre és állításra válaszol, de a szöveg alapján nem dönthető el, hogy ez elégséges válasz-e a korábbi, a változások szükségességére vonatkozó riporter kijelentésre. A riporter újabb kérdést már nem tesz fel, mert itt vége szakad a közölt szövegnek.

5. Egyéb értékelésmetodikai problémák

A feladatsorban **szokatlanul sok a láncfeladat**, amikor egy feladat első részének megoldása adja a kulcsot a következő feladat megoldásához: $2/a - b$; $4/a - b$; $7/a - b - c$; a láncfeladatok pontértéke összesen 10 pont, a feladatlap értékének 25 százaléka. Habár sem a hazai, sem a nemzetközi szövegértéssel kapcsolatos mérésmetodikai szakirodalomban nincs utalás arra, hogy van-e egyáltalán ideális arány, de a **25 százalék sok, és a lassú diákokat fokozottan hátrányos helyzetbe hozza.** A láncfeladatok maximális, nem kifogásolható aránya talán 10-15% lehet.

A feladatsorban több olyan feladat volt, amelyek megoldásakor több válaszelemet kellett megadni, de **ha csak egy válaszelem volt jó, akkor a diák nem kaphatott pontot**, csak akkor, ha kettő, három vagy négy jó választ adott (1., 4/b., 5/a,b, 6/b), e feladatok megoldásakor a lassú diákok további pontokat veszíthettek, vagyis egy bizonyos diákréteg számára a feladatsorban kódolva volt a kudarcs. Jó lenne, ha a feladatkészítők és a lektorok figyelnének arra, hogy a jó válaszelemek lehetőleg legyenek egyenrangúak, vagy legalább ne jelentkezzen ez a probléma halmozottan a feladatsorban.

6. Az Oktatási Hivatal problémakezelő képessége

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium honlapján megjelent közlemény szerint a középszintű magyar feladatsorral kapcsolatban az Oktatási Hivatalhoz 44 beadvány, kérdés érkezett. Az észrevételekben csak szavak jelentését kérdezték, s a kérdéseket teljes körűen megválaszolták. Budapesten, Debrecenben és feltehetően az ország más városaiban is szakmai szolgáltatók tartottak a dolgozatjavítással kapcsolatban konzultációkat. Debrecenben a konzultáción az iskolák részvétele 80 százalékos volt. Szakmai, értékelésmetodikai és jogi problémákat tapasztaltunk. Mivel a szakmai szolgáltató nem jogforrás, néhány kérdésben csak azt tanácsolhattuk, hogy az iskolák kérjék ki az OKÉV állásfoglalását. E sorok írója a debreceni és a Hajdú-Bihar megyei iskolák felvetéseit ismervén, nem zárja ki azt, hogy szakmailag esetleg megalapozatlan felvetések is lehettek a kérdések között. Viszont biztosan tudja és állítja, hogy voltak olyan szakmai, jogi és értékelésmetodikai problémák, amelyekre a kapott válaszok nem fogadhatók el, illetve a feltett kérdés és az arra adott válasz olykor köszönő viszonyban sem volt egymással. Tévedést, hibát beismerni mindig kisebb presztízsveszteség, mint erőszakkal betartatni hibás vagy pontatlan javítási útmutatót. Csak a szakmailag hiteles válaszokat közlő Oktatási Hivatalnak lehet tekintélye. Matematikából vagy történelemből is voltak a javítókulcsot kiegészítő körlevelek. Magyarból a merev elzárkózás – azon felül, hogy dacos és gyerekes – nem segít hozzá a felmerülő problémák orvoslásához. A jogkövető magatartás kulcsa mind az Oktatási Hivatal, mind a vizsgáztató tanárok részéről a szakmai pontosság és a korrektség.

A 2005-ös tételkiszivárogtatási ügyet követően az OKÉV komoly biztonsági intézkedéseket hozott, megszigorította az alkotómunkát a feladatírók számára is. Megvizsgálható probléma viszont, hogy **az agyontitkosított feladatkészítési folyamat bizonyos fázisokban nem akadályoz-e a minőségi munkának.**

7. A feladatírók kiválasztása és képzése

Feladatíró, tantárgyi bizottsági tag most sem lehet akárki. A munkára felkérnek tanárokat, s a felkérés alapja szakmai múlt és a megbízhatóság ígérete, esélye. Az elkészült feladatok többszörös lektorálási folyamaton mennek át. Mégis adódik olyan helyzet, hogy a feladatokkal vagy a megoldásukkal gond van. Két évvel ezelőtt, 2006-ban is sok gond volt a szövegértési feladatsorral. Érettségi vizsga magyarból 150 éve van, de a szövegértési feladatírók a vizsgán csak három éve szerepel. A feladatokat alkotók tudásukat önképzéssel szerzik, s ez egy kicsit kiszámíthatatlanná teszi a feladatkészítés eredményességét.

Nem lenne elég egy megbízható tanár és seregnyi lektor felkészültsége a feladat elvégzéséhez? **Téma- és feladatíró-típus-függő, hogy kell-e szaktárgyi ismereteken túlmutató tudás egy szövegértési feladatsor kifogástalan elkészítéséhez, és a feladatírásnak nagyon sok buktatója van. Érdemes, szükséges lenne a feladatírókat képezni.** A PISA 2000 óta seregnyi szakember igen értékes tapasztalatokat szerzett a szövegértés kutatása és fejlesztése területén. Legalább egy intenzív hétvégi kurzus erejéig a feladatírók számára jó lenne kötelező továbbképzést biztosítani, amelyen a legjobb hazai olvasáskutatók, pszichológusok, pedagógiai szakemberek és nyelvészek képeznék őket, és nem egy embert, hanem többet is kiképezhetnének.

Egy történelmi analógián keresztül szeretném bemutatni a jelenlegi helyzetet. Amikor a középkorban elterjedtek a tűzfegyverek, akkor a hadseregekbe több évszázadon keresztül úgy toboroztak tüzérek, hogy a jelentkezőktől megkérdezték, tudnak-e löni. Ha igent mondtak, akkor fölvettek őket, de ha döntő csatában tévesztették el a lövést, akkor a fejüket vehették. Így ment ez vagy kétszáz évig, míg nem Wallenstein herceg rájött arra, hogy többre jut, ha bevezeti a katonai képzést. **A képzett ember nagyobb biztonsággal old meg váratlan vagy nehezen felmérhető szituációkat is.** Egyébként a jelentős fejlesztések alkalmával – és az érettségi vizsga is ilyen – még az anyagi gondokkal küszködő magyar közoktatásban is illik megoldani a képzési feladatokat.

8. A szakmai egyesületek szerepe a vizsgafolyamatban

A Magyar tanárok Egyesülete minden évben közleményben értékeli az adott tanév vizsgafeladatait, s a 2008-as májusi szövegértési feladatokkal kapcsolatban nem tett szót a kifogást, a feladatokat érdekeseknek tartotta. Az Oktatási Hivatal előszeretettel hivatkozik erre a pozitív, elismerő nyilatkozatra. A nyilatkozat május ötödikén délután már megjelent a sajtóban és az elektronikus médiában, holott a teljes feladatsor és az értékelési útmutató csak május 6-án délelőtt volt letölthető. Magyarból tanár legyen a talpán, aki az összes javítási problémát azonnal átlátja, ehhez kell körülbelül egy hét, amíg a dolgozatok többségét elolvassuk, és összegyűjtjük a kérdéseinket.

A baj nem az, hogy egy szakmai egyesület értékeli, minősíti a feladatokat, és ezzel orientálja a közvéleményt, hiszen a véleménynyilvánítás szabad. Tudni kell viszont, hogy a magyartanári társadalom nem teljes körűen szervezett, s a Magyar tanárok Egyesülete nem képvisel mindenkit, nem bölcsök tanácsaként funkcionál, és nem képvisel közmegegyezést sem. Az egyesületnek néhány száz tagja van, és érettségizetnő pedig kb. kétezer magyartanár szokott. Viszont baj az, hogy az érettségivel kapcsolatos szakmai problémáknak nincsen fóruma, és nincs valódi, szakmailag hiteles és értékelhető visszacsatolás a feladatkészítők számára.

Más tárgyából, például matematikából kialakultabb és konszolidáltabb formában zajlik az egész folyamat, és ennél fogva kevesebb a probléma. Minden tanév végén egy matematikai társulat, amelyben az egyetemek is képviseltetik magukat, és a szakos kollégák részvétele is jelentős, vándorgyűlést tart, amelyen értékeli a tanév érettségi vizsgafeladatait és a tanulmányi versenyek feladatait. A vándorgyűlésen jelen vannak inkognitóban a feladatkészítők is, így nincsenek kitéve népharagnak, de tanulhatnak, épülhetnek, és tökéletesedhet az egész folyamat. Így kellene segíteni a vizsgafolyamat eredményes működését a szakmai egyesületeknek, és nem csak a nyilatkozatok szintjén. Ebben a kérdéskörben akár együtt is működhetne a Magyar tanárok Egyesülete és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Tanári Tagozata.

Ha szakmai problémákat szakmai csatornákon próbálunk kezelni, orvosolni, s a folyamat minden szereplője oda akar figyelni a szélesebb tanári közvélemény által tapasztaltakra, akkor bizonyára ritkábban fordul majd elő, hogy valaki első lépésként rögtön ombudsmanhoz fordul a szakmai és jogi problémáival, s a jogkövető magatartás is erősödik.

Szathmári István

Ady: A Kalota partján

(Elhangzott a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk adásában)

Mostanában Ady költői stílusát tanulmányozván közelebről érdekelt az Ady–Léda, illetve Ady–Boncza Berta, azaz Csinszka-kapcsolat. Elolvastam Kovalovszky Miklósnak „Léda: legenda és valóság” (Magvető Kiadó, Bp., 1980.), Robotos Imrének „Az igazi Csinszka” (Magvető Kiadó, Bp., 1980³) és Benedek Istvánnak „Ady Endre szerelmei és házassága” (Szenci Molnár Társaság, Bp., 1991.) c. könyvét. Sok minden világosabb lett számomra. Ezúttal azonban az olvasottak alapján egy jellegzetes Ady-vers megszületéséről, adys kifejezésmódjáról és szépségének tartalmi, valamint stilisztikai háttéréről kívánok szólni.

1914 júniusában, a pünkösöd utáni héten vagyunk. Ekkor érkezik Ady Csucsára, hogy a levelezés útján megismert, sokkal ifjabb Boncza Bertával immár másodszer találkozzon. A kevésbé sikeres első látogatásra emlékezve most nem ment fel mindjárt a költő a kastélyba, hanem – mint Révész Béla írja – a vasúti szállodában éjszakázott, reggel gondosan megborotválkozott, elegánsan kiöltözködött... és jókedvű, rugalmas, pompázó legényként indult a Várba... A vasárnap teljesen az övék volt, már mint az Adyé és a Bertukáé. Kocsi-kirándulásra indultak a nagymamával Kalotaszentkirályra a közös rokonokhoz. Később Kós Károly így emlékezett meg az utazásról az Erdélyi Helikonban. „Boncza Bertuka egész napon átal Ady Endre után járt, hízelkedett, udvarolt... Öreg Kata néni meg is jegyezte a nagymamának: Meglátod, ez a Bandi elveszi Bertukát.”

A gyakran beteges, sok mindentől megfáradt Ady valóban pompásan érezte magát. Megihlette az utazás, s megírta sajátosan szép versét, A Kalota partján-t.

Így érthető, hogy szinte impresszionista módon a színek orgiájával – mindamellet adysan – jeleníti meg a kedves Kalotaszeg népét.

*Pompás magyarok, templomból jövet
Mentek át a Kalota folyón
S a hidat fényben majdnem fölemelte
Az ölelő júniusi nap.
Mennyi szín, mennyi szín, mennyi kedves
És tarkaságban annyi nyugalom
És fehér és piros és vörös-sárga,
Izgató kék és harcos barna szín*

*S micsoda nyugodt, nagyságos arcok,
Ékes párták, leesni áhítók.
Papi-beszéd kemény fejükből csöndben
Száll el s nyári illattal vegyül.
Mily pompás vonulások a dombon.
Óh, tempós vonulás, állandóság,
Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.*

Ezután a költő nyugalmit a nyugtalanság váltja fel, amelyet a leányszemek okoznak, majd bensőségesen vall magáról.

*S reám nyilaz a nyugtalanság:
Leány-szemek, Sorsom szemei,
Szemek, melyekben rózsás, húsz éves,
Vidám kamasznak látom magam,
Szébb szemek minden volt szemeknél
S bennük végkép megpecsételtetett*

*Az én örök-bús ifjuságom:
Vonzódás, drága üzetés,
Csapongás a végső csapásig
S imádkozva nézni e nagy szemekben
Magamat és mint vagyok bennük.*

A vers vége szerint – tegyük hozzá: legalábbis egyelőre – az új szerelem hatására mégis a biztosság, a szépség, a nyugalom lesz úrrá a költő lelkében:

*Csőnd, június van a szívemben,
Általvonult templomi népség
Belémköltözött áhítata
S e percben a Kalota partján
Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.*

G. Gódeny Andrea

A Hübrisz zsoltárai *Kiáltva, Patak*

Nemes Nagy Ágnes szövegei nem az ateizmus közömbösségével szemléli(k) a világot, noha beszélőjük, „papok hitetlen unokája”, ha Isten létét nem is tagadja, hitetlenségéről vall: „Én nem hiszek tebened” (*Kiáltva* c. versében). De olyan hitetlenség ez, amilyen a (kései) József Attila-szövegeké: egyszerre tagadja és vallja Istent, formáló és összetartó/megtartó erőként tesz róla bizonyosságot. A (mélységből) *Kiáltva*¹ sokféle szövegagyományt mozgósítva fohászodik a megtagadott Istenhez irgalomért és támogatásért, a szövegagyományok közös eredőjében azonban mindenkor Isten áll; így mintha ugyanazt kiáltaná, amit az *Elbocsátott vad* mond: „nem annak kell az imádság, ki Istent megtalálta már.” Ezzel odakötődik a szöveg a „nem keresnél, ha már meg nem találtál volna” ágostoni gondolat hagyománytörténetéhez, amelyhez annak a Babitsnak a szövege kapcsolódott, akit az »újholdas líra« kitüntetett elődjeként vallott magáénak.²

A beszélő a *De Profundis* léthelyzetében kezdeményez dialógust Istennel. A cím és a szövegtest olyan utalásai, melyek a beszélő helyzetét a térbeli mélység és a lent képeivel határozzák meg („a port harapom”, „porig alázatom”, „életem ... gyökere félbemetszve”), a lelki mélypont értelmében is (a nyomorú állatként vergődő lélek képeivel),³ a 130. zsoltárhoz irányítanak. Az ily módon felidézett hagyomány: a zsoltárok lelkiése abban az irányban befolyásolja az olvasást, hogy a lélek sötét mélységeinek olvasataként értessek meg a szöveg,⁴ amely a sötétséget kétféleképpen is megteremti. A kintől a föld porát harapó »emberállat«⁵ – noha a szöveg erre külön nem tér ki – a szenvedéstől görcsbe rándult arccal és az ilyen mimikához evidensen hozzátartozó, a külső világra csukott szemmel jelenik meg az olvasóban – tehát belső sötétségben. Másrészt az erre következő kép félbemetszett gyökerű, virágot tán sosem nyitó növénye⁶ az Ómagyar Mária-siralomnak Jézusra, a világ világosságára utaló képeiből föl-építve („virág virága, világnak világa /keservesen kínzatos, vasszegekkel veretel”) virágtalanságával (virág, Jézus és világosság összefüggése révén) szintén sötétséget hoz a szöveg nyelvi terébe.

A felidézett élethelyzet (megaláztatás, szorongattatás, kín és életveszedelem) a zsoltárok jól ismert élethelyzete: az üldözött igaz könyörög bennük Isten kegyelméért és segítségéért; ám azzal, hogy itt a könyörgő bűne teljes tudatában, azt nyíltan megvallva gyónást tesz Istennek, az apokrif zsoltárhagyományhoz is odakapcsolódik a szöveg, de a vallomásműfajhoz és a gyónáshoz is kötődik. Az Istenhez fohászoló lélek könyörgése a panaszló és könyörgő zsoltárok szövegagyományának nyelvén konstruálódik meg a szövegben; úgy, hogy a bűnbánati zsoltárok is megszólalnak szöveg alatti szöveggént. A szóhasználat, a képek és a szöveghangzás által Balassi Bálint bűnbánati zsoltárában konkretizálhatja az olvasó ezt a hagyományt, amely maga is Dávid bűnbánati zsoltárának újraírása. Mindez ellene mond a beszélőnek a szöveg hangsúlyos pontján, az első sorban elhelyezett azon nyilatkozatának, mely hitetlenségét bejelenti. Ellene mond ennek a bejelentésnek a *Kiáltva* cím is, mely a héber irodalmi hagyományhoz kapcsolódik.

¹ *Kiáltva* c. verse: „Irgalmazz, Istenem! Én nem hiszek Tebened. / Csak nincs kivel szót váltanom. / S lám, máris megadod a végső kegyelmet, / Hogy legalább imádkozom. // Bűnöm csak egy, de nagy: a gőg fogai rágnak. / És most porig alázatom. / Hőrgök, vonaglok, mint egy nyomorú állat, / Kínomban a port harapom. // Életem vékonyul, gyökere félbemetszve. / Virága tán nem nyit soha. / Irgalmazz, Istenem, husvétvasárnap este, hisz él az Embernek fiai. // Itt megaláztatás, ott szorongattatások, / Kín és életveszedelem. / Ne hagyj el sok papod hitetlen unokáját. / Ne hagyj el nyomorult fejem.”

² Bár költészetük sokkal közelebb áll a Szabó Lőrinc-i poétikához; az elődként megjelölt Babits inkább mint gondolkodás- és magatartáseszmény befolyásolta őket.

³ A térbeli lent képein túl: a bűn férgétől rágott gyökér; a kinszenvedés képei: hörgés, porban vergődés.

⁴ Nincs itt szó véletlenül sem test és lélek elválasztottságáról, nagyon is hangsúlyozza egységüket a szöveg azáltal, hogy a lélek kínjairól a test kínjaival beszél, a lelki vergődésnek testi megjelenítést adva. Mindez összhangban van a mindennapi tapasztalattal, de a tudományok emberképével is; nem beszélve az eredeti zsoltárhagyománnyal való egyezségről. Elvont dolgokról a héber költészet konkrét képekkel beszélt, az ószövetségi gondolkodás sajátosságaiból következően, az ókori ember világszemléletével összefüggésben.

⁵ Az *állat* szavunk a magyar régiségben *lélek* jelentéssel is bír; így használta a Károli Biblia, Szenci zsoltárai, Balassi; mely szövegagyományokkal a *Kiáltva* másféleképpen is kapcsolatot tart – a szöveg Balassi bűnbánati zsoltárával (szóhasználatával, képeivel, verselésével, tematikájával) intertextualizál.

⁶ Ami ebben a kontextusban (megfogható élet, halálos kinszenvedés, haldoklás) leginkább *életfaként* érthető meg.

mány nyelvén műfajra utaló címként érthető meg, mely hagyomány gyakran körülírással élt az ima műfajának megjelölésére, például a *kiált* szót használva.⁷ De ellene mond a *De Profundis* mint pretext is ennek az állításnak, hiszen a *Kiáltva* szövege alatt megszólal az a hit és bizalom, amely a pretextben is ott szól: az isteni kegyelembe és végtelen irgalomba vetett bizodalommal, bűnös volta tudatában könyörgő a szoltáros arra hivatkozva, hogy senki nem állhatna meg Isten előtt, ha a vétkek számon tartatnának. A bűnbocsánat hitével, a kegyelem ingyenválóságára appellálva hívja az Istenben bízó lélek az Urat. De a szöveg alatt megszólaltatja a *Kiáltva* a húsvéti énekhagyományt is azzal, hogy az Istenhez fohászoló ima idejeként határozottan megjelöli húsvétvasárnap estéjét, és hitvallást tesz Krisztus feltámadásáról, akit *Embernek Fiaként*⁸ nevez meg, hangsúlyozva ezzel transzcendensként is emberi, emberként is transzcendens voltát, de kiemelve emberként való szenvedését és megváltó halálát. Ebben a kontextusban az *Agnus Dei* Isten Bárányához könyörgő fordulatoként érthető meg a két szövegponton⁹ is elhelyezett „Irgalmazz, Istenem” fordulat, mely a református énekes könyv 183. számú énekeként rendeltetett a nagyheti énekek közé, a misének pedig állandó részlete, az Úrfelmutatást megelőzően. Mindennek nem kevés jelentősége van a hitelenség állításának de(kon)struálásában.

Hogy a feltámadás megtörtént eseményén érzett felszabadult örömmel nincs módja megszólalni a szövegben, nem szól az *Alleluja*,¹⁰ ami pedig rendelt éneke a húsvéti örömmel – ez a hiány mérhetetlen bűntudatról beszél, amit a szöveg más módokon is megnyilvánít. Tematizálja a bűnt („bűnöm csak egy, de nagy”) és képi szinten megjeleníti („a gög fogai rágnak”). A bűn mértékéről a büntetés: az elszenvedett gyötörtetés képeivel beszél az ószövetségi szöveghagyomány nyelvén, amely az elvontat (bűn) konkrétan helyettesíti. Bűn, büntetés és bűnhődés összefüggését is az ószövetségi gondolkodásnak megfelelően tárja fel a szöveg: az életnyomorúság bűnre utal, mert máskülönben korlátozódnék az isteni igazságosság érvényesülése. Így fogja fel bűn és nyomorúság összefüggését a »bibliás évszázadok« irodalmi és hitbuzgalmi hagyománya is; noha Jób könyve már a Biblián belül rákérdez ennek az összefüggésnek az evidenciájára, így Jób története (Izsák majdnem-feláldozásával) a legkritikusabb bibliai szöveghely(ek)ként is megérthető(k).

A szöveg bűnvallást tesz, s a megvallott bűn a gög: a hübrisz bűne. Ez az a lelki mélység, amelyből a beszélő kegyelemért kiált az Úrhoz. A hübrisz (superbia)¹¹ a kereszténység hét főbűnének¹² egyike: a kevélység. A hübrisz és a superbia azonban nem csupán egy bűn a többi között, hanem a bűn a maga teljes formájában.¹³ A hübrisz már a görög kultúrában azért számított a legsúlyosabb bűnnek, mert úgy látták, hogy aki ebben maraszthalható el, átlépi az ember és az Isten közötti határt, az istenek területére téved.¹⁴ Paul Tillich amerikai teológus hasonlóképpen ír: „Ha az ember nem ismeri fel azt a helyzetet, hogy ki van zárva az istenek végtelenségéből - hübriszbe esik. Túllép véges létének korlátain, fölma-

⁷ A kérők ima helyett a szólni, szájt megnyitni, hívni, **kiáltani**, sírni, szívet-lelket Isten elé önteni stb. kifejezésekkel éltek. L. HAAG, Herbert, *Bibliai lexikon*, Bp., Szent István Társulat, 1989, 684. Kiem. tölem. G. A.

⁸ Egy hebraizmussal él itt tulajdonképpen a szöveg. Az *Emberfia* az Ószövetség költői nyelvhasználatában gyakran alkalmazott körülírás az emberre, *gyenge, kis lény* értelemben. Előfordul, hogy a prófétákra alkalmazza a szöveg, és Izrael királyára is használja – királyi, messiási címként is értelmezve. (Utóbbi esetekben nyilvánvalóan Istenhez viszonyított kicsinységről, gyengeségről van szó.) Dániel könyvében a kiválasztott népet szimbolizálja, mint Isten eljövendő országának hordozóját a földön. A rabbinista irodalomban ismert messiási értelmezése is. Az ószövetségi alakot és értelmet az *Újszövetség* is ismeri, de csak az *Újszövetségben* fordul elő az *embernek fia* alak. Az evangéliumokban Jézus gyakran használja magára a kifejezést, melyhez a hatalom és szenvedés, gyalázat attribútumai egyaránt hozzákapcsolódnak. A fogalomhoz kétségtelenül hozzátartozik a gyengeség, a megalázottság. Általános vélekedés szerint Jézus idejében nem volt elterjedve a messiási értelmezése, Jézus ezzel az önmegnevezéssel személyisége egy sajátos vonására figyelmeztet. L. HAAG, 1989, 342–347.

⁹ Ezzel nyit a szöveg, a második előfordulás az aranymetszés szabálya szerint kimetszett szövegpontra kerül.

¹⁰ Református énekeskönyv 185.

¹¹ A két fogalom eszmétörténeti összefüggéseire l. GEREVICH-KOPTEFF Éva, *A hübrisz és a superbia megjelenési formái Madách Tragédiájában = A magyar művelődés és kereszténység, A IV. Nemzetközi Magyarológiai Kongresszus előadásai, Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.*, szerk., JANKOVICS József – MONOK István – NYERGES Judit – SÁRKÖZY Péter, III. kötet, *Irodalom és művelődés*, szerk. JANKOVICS József – MONOK István – NYERGES Judit, Budapest–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Rt. 1998, 1290–1298., 1292.

¹² 1. kevélység, 2. fősvénység, 3. bűnös érzékiség, 4. irigység, 5. torkosság, 6. harag, 7. lustaság

¹³ Paul TILLICH, *Rendszerezés teológia*, Bp., 1996, 276. Agoston és Luther szerint is elsődleges bűn az önfelmagasztás, ebből származik a bűn összes többi formája.

¹⁴ L. MARÓTH Miklós, *A bűn fogalma a görög és az iszlám kultúrában I = Pszichológusok és teológusok az ember-ről*, Bp., 1996, 133–146, 138.

gasztosítja önmagát, ezzel kiváltja az isteni haragot, mely megsemmisíti őt.”¹⁵ Beöthy Zsolt tragikum-elméletében a bűn: az egyéniség önmagát akarása – ezt fedezi fel minden bűn háttérében, a korlátlan-ságot.¹⁶ A *Katolikus lexikon* a bűn gyökerét dogmatikailag az öntudattal bíró teremtmény végességében látja, amely előtt nyitva állván a végtelen, azt meg akarván közelíteni, átlépi a Teremtőtől kapott korlátokat.¹⁷ Boda László erkölcszociológiája a gőgöt akkor tartja a legsúlyosabb bűnnek, ha az értelmes teremtmény fellázad általa Isten akarata ellen.¹⁸ A romantikában fölértékelődően a hübrisz, eltűnt bűn jellege, sőt, érték lett az ember istenülése; hogy aztán a huszadik századi gondolkodástörténet újra felismerje bűn-jellegét. Paul Tillich a modern elidegenedett világ alproblémájának tekinti a hübriszt mint az elidegenedés bűnét: az elidegenedésben az ember maga lesz önmaga és saját világa központjává. [...] A bűnben az Istentől az én felé fordul a szeretet.¹⁹ Úgy tűnik, Nemes Nagy Ágnes szövege ezen a ponton kapcsolódik be a hübriszről folyó diskurzusokba, s beszélője az imádság nyelvén tesz vallást saját, bűnként felismert hübriszéről, mely a modernség alapmagatartásává lett, de az emberiség Auschwitz utáni történetében ellehetetlenül látszik a romantika maradványaképpen még valamiféle érték-ként való felismerése. A szöveg a szenvedést az emberi gőg bűnéért járó büntetésként érti meg, mely alól – a szöveg kontextusában is – egyedül Krisztus megváltó halála adhat feloldozást. Az Alleluja szövegszervező hiányként való jelenlétén túl a *Kiáltva* cím a magyar nyelvi környezetben a pusztába kiáltott szó frazémát óhatatlanul felidézve azonban a szöveg ellene is mond saját jól felépített tagadást lebontó állításainak, a szövegjelentést az irodalmi szöveg eminens sokértelműségén túlmenően is lebegő bizonytalanságban tartva: így a zsolttármodell egy olyan alakváltozata jön létre, amely eldönthetlenségeivel beszél a modern ember Istenhez fűződő viszonyáról.

A bűnvalló zsolttárok nyelvén irgalomért és kegyelemért kiáltó szöveggel kérdései által (is) dialogizáló alternáns Nemes Nagy Ágnes másik zsolttárverse, *A Patak*, amely a protestáns használatban kitüntetett 42. zsolttárra épül; de épp nem az erős hit őrizőjeként szólítja meg Istent,²⁰ hanem a kereső és kérdező ember kielégít/(hetet)etlen Isten-szomjának (vágy)tárgyaként.²¹ A „szép híves patakra kívánczó szarvas” képével egybeépített szövegek egymással dialógusra lépve beszélnek ember és Isten időben változó viszonyáról, de a viszony alapvető változatlanságát is lehetővé téve azáltal, hogy a halálközelség rémületében fohászzkodó-könyörgő beszéd megszólítottja mégiscsak Isten, akinek távollévsége és rejtőzködése korántsem olyan szokatlan az ószövetségi hagyományban, mint annak keresztény történetében, ahol Jézus közvetítése e távollévséget elfedni látszik. A szöveg azáltal, hogy – közvetlenül legáltalában - nem hivatkozik Jézusra, épp ezt az elfedettséget teszi (be)láthatóvá.

Isten és ember változó viszonya nem idegen a zsolttárok világától. A 77. zsolttár 11. versében ez áll: „Így szóltam: az az én bajom, / hogy megváltozott a Fölségesnek jobbjá.”²² Paul Beauchamp értelmezésében arról van itt szó, hogy Isten »jobbja« már nem az, ami volt: amikor nagyszerű tetteiről, a nagy

¹⁵ TILLICH, 1996, 272.

¹⁶ L. BEÖTHY Zsolt, *A tragikum*, Bp., 1885, 105.

¹⁷ L. *Katolikus lexikon*, 1993, 130–131.

¹⁸ BODA László, *Erkölcsteológia*, Bp., 1980, 88.

¹⁹ TILLICH, 1996, 275.

²⁰ L. a 42. zsolttár 5. versében: „Sebessége árvizednek / És nagy zúgó habok / Én rajtam összeütözköznék / Mégis Hozzád óhajtok / Mert úgy megtartasz nappal / Hogy éjjel vigassággal dicséreteket éneklek Néked, erős őrizőmmek.” Református énekeskönyv 89.

²¹ Én Istenem, te szép híves patak, / Hová futottál, szökdelteél előlem? / Hol csillapítsam buzgó szomjamat? / S hogy bocsássak meg néked eltűnőben? / Zegzúgos csermely! Éppen ott apadsz, / Ahol a szomj legerperzelőbb a hőben, / S idegen-légiónyi kín fakaszt / Új kínt csupán, de nem forrást a kőben. / Három vadkacsa úszik a vízen, / A part hosszát a király fia járja. / A feketékre céloz – úgy hiszem, / Már itt a szél – s a fehéret találja. / A víz egyetlen vadkacsát viszen, / De iszonyúbb – itt a szél, úgy hiszem – Ha néhanap a feketét találja. // Legalább biztosan repülj, golyó! / Húszezer éve szoktatunk a rendre. / – A takaró szegélyén indigó- / Színű betűkkel állt nyomtatva: „elme”. / És indigó-színben foltosodó / Az elmeosztály rácsa közt a gyenge / Vénájú kar, különben, mint a hó, / Ha olvad, – és szétolvadt. Ez a rendje. // Ne vígy kórházba, ne engedj oda! Iszonyú szag búvik az ételekben. De jobb talán a rendőrszoba? Szűkül a test, hogy vére, csonjtja freccsen, / Vagy jobb az a bronz-bontó éjszaka, / Hol szétárad az elkerülhetetlen, S az ember csak füleli, tétova: / Hogy bugyborog a szív a rettenetben. // Hová futottál, szép híves patak? / A deli szarvas képe hol a habban? / A hab vadkacsát úsztatón dagad, / Vagy gyenge vénán bujdokol apadtan, / Freccsen a vér, a rémület fakad, / Az éjszakai bronz szertepattan – / Hogy csillapítsam buzgó szomjamat, / S bocsássam meg, mi megbocsáthatatlan?

²² A magyar idézet a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottságának fordítása, mely a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya kiadásában 1987-ben jelent meg.

pillanatokról, a történelemben való erőskezü beavatkozásokról van szó, akkor mindig múlt időben beszélünk. Manapság nem látni ilyesmit.”²³ A zoltár a változásról beszél, a folytonosság megszakadásáról; ahogy a Biblia is beszámol a csodával együtt a csoda másnapjáról és harmadnapjáról is, amikor a csoda már a távoli múlté – tematizálva így a távoli múltba helyeződést. A bibliai emberek többségének tapasztalata a csoda hiánya, eltűnése. A *Kivonulást*, Isten szabadító tettét, amelyet a bibliai tipológia a Krisztus által végbevitt szabadítás előképének tekint, egyetlen nemzedék élte át, s ezt olyanok követették, akik már csak az elbeszélést, a szavakat birtokolhatták.²⁴ A könyörgő zoltároknak különös erővel szólal meg a csodák után élő ember tapasztalata. Isten csodái itt már a hagyományban, másoktól tanult történetekben jelennek meg. A szavakat birtokló, ám a dolgok fölötti uralmát elveszített ember beszél ezekben a szövegekben. A *Patak* a „kín fakasztván új kínt csupán, de nem forrást a kőben” képpel ellene mond a lehető csodáknak; nem tagadva, de a jelenbeli lehetőségekből kizárva azokat. A kőből vizet fakasztás motívumával egyszerre mutat a szöveg Mózesre és Jézusra, akiknek egymásra és Istenre utaló gesztusával a csoda mégis lehetségesnek mutatkozik egy olyan világban, amely a benne való hitre képes. Ez a hitre való képesség a zoltáros szavaival való imádkozás révén is elérhető. A zoltáros szavaival imádkozni pedig az egyházi hagyomány értelmében annyi, mint Jézus Krisztus szavaival imádkozni.²⁵ Azzal, hogy a zoltárok nyelvén beszél, a szöveg olyan imamódot fogad el, amelyben mindig is megjelent a csoda másnapján élő ember félelme és rettegése, de Istenben való bizakodása is, amely bizakodás a modern zoltárosnak a zoltáros beszéd erejébe vetett bizakodásban látszik kimerülni, de az imádság éppen azért van, hogy megnyissa a szívünket.²⁶ A könyörgő zoltárok egy modellváltozatát megvalósító *Patak* szöveg alatti (zoltár)szövege, a 42. zoltár a modern zoltáros kétségeit felerősítve szól azon kontraszt által, amely a két beszélő hitbeli állapota közötti különbségből fakadóan feszül a megjelenő szövegben; ám úgy is, hogy válaszként funkcionál(hat) a *Patak* beszélőjének kérdéseire. Így az a beszélő, aki pozícióját az Isten tőle való távolodásával jelöli meg, a pretext beszédéből mégis reménységet nyerhet a halálfélelem rettegésében. Annál is inkább, mert az eredeti szöveg is egy belső (pár)beszéd folyamánként jut a csüggedő léleknek hitben való megerősödésére,²⁷ noha Istennek a hozzá való közelségében/közeledésében erősebb hittel bízva, mint a modern zoltáros, aki a szöveg felszíni szerkezetében éppen ennek ellenkezőjéről látszik bizonyosságot tenni kétkedő-kételkedő, sőt szemrehányó kérdéseivel. De azzal, hogy a megfeszített Krisztus keresztfán elhangzó „Éli, Éli, lama sabaktani” szavainak a magyar recepcióban közismert változatára: „Én Istenem, Én Istenem, miért hagytál el engem” rájátszik a szöveg „Én Istenem (...) Hová futottál” szövegnyitó és az utolsó versszakban megismétlődő kérdésbe bújtatott szemrehányó sóhaja, amely implicit tartalmazza a *miért hagytál el engem* kérdést, ugyanazon problémát exponálván általa, mint amely a szenvedő Krisztus szavaiban felfedezhető. Ezáltal ugyanazon hagyományból nyerhetve választ is, hiszen a Mátétól idézett krisztusi beszéd a 22. zoltárból vett idézet lévén: a megidézett zoltárszöveg egésze implicit válasz az explicit kérdésre, amennyiben az Igaz szenvedéséről és megdicsőüléséről szólván értelmet ad az elidegenedett emberi élet, sivatagszerű emberi létezés idegen-légiónyi kínjának. Akkor is, ha a szöveg felszínén tartja lét és szenvedés céltalanságára, értelmetlenségére vonatkozó állításait, melyek a 2–3. versszakban fogalmazódnak meg. Azzal ugyanis, hogy az elfutó/szökdelő víz képével él a szöveg, nem csak a 42. zoltárral dialogizál, hanem a 114.-kel is. A víz a megnevezések szintjén ugyan patak, de a záró versszak apadó-dagadó vizében a tenger apály-dagály jelensége is felismerhető, így az Exodus alkalmával elfutó tenger képével megidézett hagyomány a szabadulhatóság jelentőségével lép be a szövegvilágba, mely újabb válasz is lehet az Istent eltávolodással, az emberi világból való kivonulással (is) vádoló beszélő számára. A modernkori zoltáros kétkedő reménye a szabadulásra a szenvedés, kiszolgáltatottság, börtön-lét, értelemnélküliség és rémület attribútumaival jelölt világból, ily módon megerősítést nyer.

²³ BEAUCHAMP, Paul, *A zoltárok világa*, Pannonhalma, 2003, 11.

²⁴ Míg nem azok a nemzedékek is elkövetkeztek, melyek számára már a szavak birtokolhatósága is kérdéssé vált, hogy aztán a *linguistic turn* felismerésével végképp relevánsá legyen ez a birtokolhatatlanság.

²⁵ L. BEAUCHAMP, 2003, 13.

²⁶ BEAUCHAMP, 2003, 20.

²⁷ L. *Református énekeskönyv* 42. zoltár 3. verse: „Én lelkem, mire csüggedsz el? Mit kesergesz ennyire? / Bízál Istenben, nem hágy el / Kiben örvendek végre, / Midőn hozzám orcáját, / Nyújtja szabadításért: / Ó, és kegyelmes Istenem, / Mely igen kesereg lelkem! És ugyanitt a 7. vers: „Én lelkem, mire csüggedsz el? Mit kesergesz ennyire? / Bízál Istenben, nem hágy el / Kiben örvendek végre. Ki nekem szemléltömást / Nyújt kedves szabadulást, / Nyilván megmutatja nekem, / Hogy csak ő az én Istenem.”

Azáltal is, hogy Krisztus mégiscsak jelen van a szövegvilágban, hiszen rá (is) utal a sziklából vizet fakasztás motívuma, ahogy az Exodus is mint Krisztus szabadításának előképe s a szövegben sokféleképpen megidézett szenvedés és halál. Az élet a csodák ideje után az utódok könyörgésén keresztül folytatódik.²⁸ Láthatóan a *Patakkal* is, noha Isten-ember viszonyának változása más természetű, mint a könyörgő zsolttárokban, hiszen a kapcsolat inverz módon megfordul. A beszélő nem bocsánatért könyörög az Úrhoz, hanem saját, Istennek való megbocsátásra való képtelenségéről tesz vall(om)ást, ami dogmatikai, teológiai értelemben kimeríti a blaszfémia fogalmát; még akkor is, ha a szöveg retorikai stratégiája eufemizál, amikor kérdésbe burkolja az állítást. Istennek láthatóan megbocsáthatatlan bűnt tulajdonít a beszélő.

Ám korántsem az emberi világtól való távolsága, rejtőzködése az elsődleges kérdés, mint azt az elfutó, tovaszökdelő patak szövegnyitó allegorikus képe sejtetné. A kontextus egésze vélhetően az áteredő bűnt rója fel Istennek, az ember halhatatlanságának visszavonását, az eltűnő léte, mely szót a negyedik sor végén először talán Istenre vonatkoztat az olvasó; de a szöveg egészének ismeretében feltárló értelme sokkal inkább az emberi tűnékenység, amit a szó Babitsra utaló írásmódja is kiemel.²⁹ Az emberi léte és sorsot allegorikus ráértéssel és a folklorisztikus hagyomány működtetésével céltalannak, esetlegesnek mutatja szöveg, mint ahogy bűn és bűnhődés viszonyát véletlenszerűnek. A népdal, mese és ballada közlésmódjából ötvözött szövegdarabban (2. vsz.) a varázsmesék királyfiának igazságosztó tette a szöveg fikciója szerint időnként, a széljárás(?) esetlegességével visszajára fordul: a vízben fürdő kiskacsák közül hol a fehéret, hol a feketét találván golyó. Nincs is szó itt igazságosztásról, ahogy a sokkal inkább vadászgatás, mint igazságosztás fikcióját keltő szövegdarab és a fekete halálát értékelő minősítés jelzi,³⁰ – a pusztulás, amit a mesékben az igazságosztó elv hitelesít, teloszra és logoszra rácafolóan következik be.

A szöveg ugyan megteremti a céltévesztés valószínű magyarázatának lehetőségét a széljárásra való utalással, amit el is bizonytalanít a kétszer beékelt *úgy hiszem* megjegyzés, mely bizonytalanságot a *Már itt a szél!* balladaszerű töredékességet és homályosságot teremtő felkiáltás nem oszlat el. Hogy igazság(osság) kérdéséhez is hozzászól a szöveg, jelzi a szimbolikus fekete-fehér színkontraszt; ám hogy nem lehet szó igazságról és teloszról a létben, jól mutatja a golyó esetleges iránymozgása, fekete és fehér rulettszerű sorsa. Sőt, ennél többet is mond a szöveg ezen helye igazságról és/vagy igazságtalanságról: a fekete-fehér dichotómiát mutatja érvénytelennek a fekete halálát értékelő *De iszonyúbb* minősítés. A szöveg ezzel a mesébe utalja angyalok és ördögök megkülönböztethetőségét, az értékek ocsúra és bűzára való szétválogathatóságát. És ezzel nyilvánvalóvá teszi a világban működő eldönthetlenségeket. Az ember ártatlan szenvedőnek tűnik ebben a céltalan világban,³¹ akinek egyedi létében (akárha) büntelen bűnhődése, mulandósága, halandó volta megbocsáthatatlan a beszélő nézőpontjából; de felismeréseit közölhetőnek, Istennek megvallhatónak tartja, mert mégis Ő lehet az egyetlen menedék egy olyan világban, ahol logosz és telosz végképp vereséget szenvedni látszik. A *Kiáltva* és a *Patak* együtt és külön azt az istenkereső imát mondja, amely még(?) csak(?) reméli az Istenre való rátalálhatást.³² De fontos, hogy a lélek sötét mélységeiből is imádság fakadhasson a szívben, s a léleknek azon a szintjén is mondható legyen ima, ahol az alázat és megbocsátás nem tökéletes, ahol még csak úton vagyunk Isten felé.

Ez a zsolttáros beszéd az Egyiptomból a pusztai magányon át hosszan vándorló ember beszéde, akit a személyes Isten vezet az Ígéret földje felé; s ez a beszéd megmutatja, milyen az ember, aki általa szól, de Isten elé borul és olyannak mutatja magát, amilyen.³³ S ez az *amilyen* időnként közelebb vihet Istenhez, mint a magát kereszténységében tökéletesnek érző/valló önelégült, maga-bízó hívő valaha is remélheti, aki már az evangéliumokban is elmarasztaltatott a vámosok iránti lenéző utálatában.

²⁸ L. BEAUCHAMP, 2003, 14-15.

²⁹ "Voltam édes sörte pörte / szélsőpört utatókon / voltam alma, voltam körte / **eltűnő** íz szátokon." [Kiem. tőlem G.A.] Kelevéz Ágnes 1941. március 31-re datálja *Babits Mihály vers-álmát*. L. *Babits Mihály összegyűjtött versei*, s. s. r. KELEVÉZ Ágnes, Osiris, Budapest, 1999, 671.

³⁰ "De **iszonyúbb** [...] / Ha néhanap a **feketét** találja." [Kiem. tőlem. G. A.]

³¹ A **hőként** szétolvadó kar, a fehér mint olyan pusztulása utal rá.

³² Babits Mihály: Az elbocsátott vad

³³ L. GUARDINI, Romano, *A zsolttárok bölcsessége*, Bp., Budai Ferences Plébánia, 1999, 14.

H. Tóth István

A magyar nyelv szenvedélyes védelmezője: Bornemisza Péter

Bevezetésül

A rendkívül nyugtalan 16. század a magyar nyelvű irodalom kibontakozásának kora. A protestáns prédikátorok anyanyelvükön idézik a *Biblia* történeteit.

E század középső évtizedeinek (1535–1584) legváltozatosabb, legszínesebb embere író, nyomdász, udvari pap, pörösködő földbirtokos: Bornemisza Péter, aki szintúgy, mint korának protestáns hitvitázói, szenvedélyesen védelmezte a magyar nyelv ügyét. Irodalmunk első görög szellemű apostolaként emlegethetjük ezt a kiváló humanistát, hiszen ő az *Elektra* magyarra fordítója. Balassi Bálint mestere, házi tanítója, nevelője volt.

Különös, kalandos, ugyanakkor személyes vallásosság hatotta át Bornemisza Pétert: önmagát figyelő, kutató, elemző, boncolgató lélek volt. Igehirdetéseiben, prédikációiban felvonultatta az emberi teljességet. Ő már az a típusú ember, akit a meggyőződése tartott meg a hitében, s mindvégig megőrizte autonóm személyiségét.

Élete szüntelen nyugtalanság: üldöztetés, menekülés. A kortársait szenvedélyesen ostromozó bírálatait és a maga vívódásairól tanúvallomást tevő műveit az emberek okulására írta. Ezeket, a közel tízezer oldalt kitevő alkotásait a saját nyomdájában készítette el.

1. Használja forrásul a fenti bevezetést ezeknek a megválaszolásához!

- Mikor bontakozik ki a magyar nyelvű irodalom?
- Hogyan szól ekkor a *Biblia*?
- Miért tekinthető mozgalmasnak Bornemisza Péter életútja?
- Kinek, melyik művét fordította görögből magyarra?
- Ki mondhatta nevelőjének Bornemisza Pétert?
- Miben nyilvánult meg Bornemisza személyes vallásossága?
- Mivel állnak kapcsolatban az emberek okulására írt művei?

2. Igazolja, hogy Bornemisza Péter élete állandó nyugtalanság: vívódás, hitvitázás, üldöztetés, menekülés.

3. Derítse fel a következő szavak, földrajzi nevek jelentését!

<i>protestáns</i>	<i>Felföld</i>	<i>Buda</i>
<i>prédikátor</i>	<i>Szerémség</i>	<i>Huszt</i>
<i>hitvitázó</i>		

4. Az önmagát szinte elevenen boncolgató Bornemisza Péter 1578. évi jegyzeteiben többek mellett ezt olvashatjuk:

(...) Mikor még Bécsben tanuló iffiu voltam, ijesztettek sokképpen, hogy ne prédikálnék. Egyfelől félttem, másfelől égett a szívem, és talám az oldalamon is kifakadt volna, ha az számot fel nem tátottam volna. (...)

- Miről tesz vallomást Bornemisza Péter? Foglalja össze!
- Értelmezze a hitvitázó és költő gondolatait a következő kulcsszavak mentén!

félni – merni – cselekedni

- Mit tett Bornemisza Péter, hogyan oldotta fel a dilemmát?

4. Szerkesszen lényegre törő vázlatot Bornemisza Péter életéről, működéséről az eddigiek figyelembevételével! Mutasson rá, hogy miért tekinthető a 16. század kiemelkedő képességű prédikátor-íróemberének Bornemisza Péter!

5. A húszas évei elején járó, külföldre tanulni utazó, kiemelkedő tehetségű fiatal Bornemisza Péter ezzel a versével búcsúzik hazájától.
- Miféle érzés vonul végig a művön?
 - Ebben a költeményben az elválás mellett a visszatérés vágya is felcsendül. Miért ez a kettősség?

SIRALMAS ÉNNÉKÖM

<i>Siralmas énnéköm tetűled megválnom, Áldott Magyarország tőled eltávoznom. Valljon s mikor leszön jó Budában lakásom?!</i>	<i>Engöm eluntattak az magyari urak, Kiízték közölök az egy igaz istent. Valljon s mikor leszén jó Budában lakásom?!</i>
<i>Az Fölföldet bírják az kevély némötök, Szerémséget bírják az fene törökök. Valljon s mikor leszön jó Budában lakásom?!</i>	<i>Legyön isten hozzád, te jó Magyarország, Mert nincsen tebened semmi jó uraság. Valljon s mikor leszén jó Budában lakásom?!</i>
<i>Engömet kergetnek az kevély némötök, Engöm környülvettek az pogán törökök. Valljon s mikor leszön jó Budában lakásom?!</i>	<i>Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában, Bornemisza Péter az ő víg kedvében. Valljon s mikor leszén jó Budában lakásom?!</i>

6. Magyarázza meg az itt kiemelt szavakat, fordulatokat!

– <i>valljon, vajjon</i>	– <i>magyar urak</i>
– <i>leszön</i>	– <i>kiízték közölök</i>
– <i>lakásom</i>	– <i>legyön isten hozzád</i>
– <i>fölföld</i>	– <i>nincsen tebened semmi jó uraság</i>
– <i>bírják</i>	– <i>ez éneköt szörzék</i>
– <i>környülvettek</i>	– <i>Bornemisza Péter az ő víg kedvében</i>
– <i>eluntattak</i>	– <i>siralmas énnéköm tetűled megválnom</i>

7. Tanulmányozza elmélyülten a Bornemisza-verset a következő feladatok, illetőleg kérdések figyelembevételével!
- Igazolja, hogy panasz, vád, búcsú egyaránt fellelhető az alkotásban!
 - Miért tűnik úgy, hogy üldözöttként búcsúzik a költő?
 - Mit fejeznek ki a Bornemisza-műben a „kergetnek – környülvettek – eluntattak” igék?
 - Búcsúversnek nevezhetjük-e a „Siralmas énnéköm...” kezdetű költeményt? Indokolja meg a véleményét!
 - Felfedezhető-e a visszatérés vágya a versben? Bizonyítsa be az állítását!
 - Vizsgálja meg az egyes strófák felépítését!
– Hogyan nevezhetjük az ismétlődő sorokat?
– Mi a többletjelentése ennek a versszaképítő megoldásnak?
 - Készítsen legalább 12-14 mondatnyi összefoglalót a *Siralmas énnéköm...* kezdetű költeményről az előző információk felhasználásával!
8. Miért szép Bornemisza Péter *Siralmas énnéköm...* kezdetű költeménye? Válaszoljon körültekintően, a részletek kibontásával erre a kérdésre, vegye figyelembe az alábbi megjegyzést is!

Bornemisza Péternek ezt a versét Cantio optima – annyit tesz, hogy Nagyon szép ének – névvel jegyezte fel egy erdélyi nemesúr a családjá versalbumába. Talán ezért is szokás így emlegetni. Irodalomtörténeti ismereteink szerint 1912-ig sosem nyomtatták ki, ennek ellenére ismert volt, énekelték, másolták.

H. Tóth István – Vasvári Zoltán

A teljes és utolérhetetlen – Goethe

(Olvasmányok a dráma és a színház történetéből)

Már életében kultusza volt: rajongtak érte, csodálták, rettegtek tőle, szoborrá merevült. Monumentális életművébe bele akarta fogni az egész világot, mindent, ami átélhető, megismerhető. Nemzeti és nemzetközi költő egy személyben, aki a maga kora érzéseit, hangulatait, eszméit, törekvéseit, sajátosságait a legáltalánosabb emberi szinten volt képes kifejezni. Szokás azt mondani, hogy Goethe legnagyobb alkotása – az élete, mely hosszú, sikeres, örömben és kudarcban egyaránt bővelkedő, ugyanakkor lemondásában is gazdag.

*Mindent megadnak a végtelen istenek
kedvenceiknek egészen,
minden végtelen örömeiket,
a végtelen kint is egészen.* (Fordította: Vas István)

Zavarban voltak az őt követők, példaképek vették az utána jövő generációk, mértéket diktált halálát követően évtizedek múltán is, feszeng tőle-érte az utókor is. Olyan az alkotásainak szellemisége, minőségi színvonala, művészi teljesítménye, hogy a minket váltó nemzedékek igényességre törekvő olvasói hasonlóképpen felfedezettjüknek tekinthetik a minden ember között legemberibb, a végtelent vágyó Goethét, aki teljes és utolérhetetlen – de vonzó és megismerésre méltó életművet hagyományozott ránk, kései irodalombarátokra is. Ő ugyanúgy nem avulhat el, amiként Dante, Shakespeare, Molière és Csehov sem.

Goethe – a teljesség.

Johann Wolfgang Goethe 1749. augusztus 28-án született Majna-Frankfurtban, 1832. március 22-én halt meg Weimarban. A lexikonok így adják meg sokágú életének főbb tevékenységterületeit: író, költő, kritikus, irodalom- és tudományszervező, művészeteoretikus, államférfi.

A család vagyoni biztonságát a szabó mesterség művésze, nagyapja teremtette meg.

Goethe apja, Johann Caspar Goethe bogaras, tétlenkedő, ugyanakkor világlátott jogász, később császári tanácsos, mindvégig műkedvelő ember hírében állt.

Fia, Johann Wolfgang Goethe költőfejedelem lett, aki gyermek- és kamaszkorában latinul, görögül, héberül, franciául, angolul és olaszul is tanult. Szívesen rajzolt, zenélt, táncolt, a kor iskolás hangnemében-stílusában nyolc évesen már verselt – ezt igazolja az első fennmaradt alkotása. A gyermek még láthatta a Német-római Szent Birodalom császárkoronázásainak értékvesztett középkori sallangos pompáját.

Jogi tanulmányait a „Kis-Párizs”-nak nevezett Lipszében végezte, ahol rajzórákat vett, és bekapcsolódott az ottani szenvedélyes, izgalmas életbe. A fiatal Goethe első, lipcsei idejéből való költeményei játékosnak mondható, rokokó apróságok.

Az egyetemi éveit alatt megismerkedett az évszázados szendergésségből, szellemi zsidóságból ébredező, a francia példa külsőségeit majmoló polgári rétegekkel. A gáláns életmodort éppúgy kedvelte, mint az igazságot, a természet utáni vágyat. Ez a kettősség színezte jellemét.

Vonzotta a természetfilozófiai-misztikus irodalom, emellett az alkímia, kísérleteket is végzett. Ebben az időben Strassburgban a jogtudományon kívül a kémia, az anatómia és a szülészet kérdései is foglalkoztatták. Magával ragadta az elzászi táj festőisége, itt találkozott az első komoly szerelmmel, Friderike Brionnal, akivel teljesebbé vált a szerelemben.

Herderrel, a tőle mindössze öt évvel idősebb, de ekkor már közismert esztétával és művészet-filozófussal kötött ismeretsége bontotta ki Goethéből az úgynevezett „zenikorszak”-ot. Szellemiségét Homérosz, Pindaros, Shakespeare művei jelzik, alkotásaik hatására és a Herder ösztönzésére végzett népdalgyűjtései nyomán új kifejezésvilágot teremtett. Az ekkortájt írott dalaiban olyan hangra talált az érzések közvetlen kifejezésében, amely a német költészetben addig ismeretlen volt.

Az 1770-es évek elején szülővárosában az ügyvédi gyakorlatát szándékozott alapozni, ám valójában az írás foglalkoztatta, közben a szerelem sem hagyta hidegen, reménytelen szerelemre lobbant barátja menyasszonya iránt.

A frankfurti esztendőkből tanulmányok, szabad ritmusú himnuszok alkotása mellett drámaírással is kísérletezett. E műveinek középpontjában az embernek a saját rendeltetéséhez való hűsége áll.

Messze kiemelkedik ennek a korszaknak a darabjai közül a „Werther szerelme és halála”, amelyben a démonát követő ember halálos fenyegetettségét rajzolja meg. Erről a Goethe-regényről Halász Előd – a német irodalom történetét bemutató, évtizedes kutatómunkát összegező kézikönyvében – nem véletlenül ír hosszabban.

A mai olvasó számára Goethe első regénye a legkönnyebben megközelíthető, bár azt az egyenesen frenetikusnak nevezhető hatást, amelyet a maga korában kiváltott, ma már nehezen lehet átérezni. Pedig ez a regény, a „híres” *Werther* (*Die Leiden des jungen Werther*, 1774) új korszakot nyit: megjelenésével az addig ismeretlen fiatal ügyvéd egy csapásra a német irodalom egyik vezéregyéniségévé vált, a fiatalság rajongott érte, az idősebbek értetlenül álltak az emberrel és sikerével szemben. A regényt szétkapkodták, hősének kék frakkja, sárga mellénye és barna csizmája divat lett, s Werther öngyilkosságának hatására annyian dobták el maguktól az életet, hogy például Lipcse városának tanácsa a könyv árusítását tíz tallér büntetés terhe mellett betiltotta. Az irodalmi életben a regény rendkívül rövid idő alatt valóságos iskolát teremtett: az utánzatok, a „wertheriádák” hamarosan kisebb könyvtárt töltötték meg, de nem kevés a *Werther*-paródiák száma sem. És a siker nem korlátozódik Németországra. A regényt a legkülönbözőbb nyelvekre fordítják le – a német irodalomnak tulajdonképpen ez az első igazi világsikere –, s amikor megjelenése után majd fél évszázaddal Goethe találkozik Napóleonnal, a császárról kiderül, hogy a *Werther* problematikája élénken foglalkoztatja. Meg is jegyzi, hogy egy ponton nem ért egyet az író felfogásával, és azt kifogásolja, miért játszik a boldogtalan szerelem mellett a sértett becsület is szerepet Werther tragikus sorsának alakulásában. Számunkra azonban éppen a két motívum összefonódása révén világosodik meg a regénynek az a magva, amely korabeli közönségét magával ragadta, s amelynek dinamikáját, ma is (...) ki lehet érezni.

A *Werther* története rendkívül egyszerű: egy német polgári fiatalember életének két éve, amely 1771 márciusától 1772. december közepéig tart. E két év alatt a hőssel, Wertherrel nem sok történik. A történet kezdetén valami családi örökségi ügyet intézget, de foglalkozása nincs, és nem is érez magában hivatást semmi iránt. Jól érzi magát a vidéki magányban, olvasgat, rajzol, gyerekekkel és egyszerű emberekkel beszélget. Egy társaságban megismerkedik egy leánnyal, Lottéval, s beleszeret, bár tudja, hogy másnak a menyasszonya. Néhány hét múlva a vőlegény is megérkezik, s őszre Werther oly tarthatatlannak érzi reménytelen helyzetét, hogy régi unszolásnak engedve, állást vállal, és egy követ titkára lesz. A kísérlet nem tart fél évnél tovább: Werthert az arisztokrata társaság nem fogadja be, s a nyilvános megszégyenítést annyira szívére veszi, hogy lemond hivataláról, s ismét a vidék magányába vonul vissza. Az immár férjnél levő Lotte iránt szerelme újult erővel támad fel, de most már nemcsak reménytelen, hanem egyenesen katasztrofális előjellel. A régi idilli környezet nincs többé, az idő télire fordult, az emberek nyugalmát gyilkosság zavarta meg. Werther egyre idegenebbnek érzi magát Lottéék körében is, mert érzi, hogy nem látják szívesen. Kilátástalannak és elviselhetetlennek látja életét, teljesen meghasonlik önmagával, s elhatározza,

hogy végez magával. Még egyszer, utoljára felkeresi Lottét, majd kölcsönkéri Albert pisztolyát, és agyonlövi magát. (Halász Előd: *A német irodalom története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971)

Goethe az embert, az emberiséget akarja formálni, s ez a vágya vezeti a Prométheusz-mítoszhoz, közelebbről a titán alakjához, aki embert formált a maga képére. Az 1774-ből felzúgó hatalmas „Prométheusz-monológ” helyzetlírájának mindent kikristályosító tényezője a mérhetetlen dac, amellyel Prométheusz az istenek ellenére alkotta meg az embert:

(...) *hogy sírjon, örüljön,
csóktól tüzesedjék és sanyarogjon
s téged ne becsüljön,
mint én!* (Fordította: *Kosztolányi Dezső*)

A fiatal, valójában önmagát kereső Goethe a belső zűrzavara elöl egy svájci utazásba menekült.

1775 fordulópontnak tekinthető Goethe életében: Weimarba utazott a fiatal Karl August szász-weimari uralkodóherceg meghívására mint a herceg mulató pajtása-barátja. Egyszerű vendég, ám hamarosan bekapcsolódott az akkori társadalom csúcsának, vagyis az udvarnak az életébe: magas beosztású állami hivatalnokká lett – titkos tanácsosból a legfelsőbb pénzügyi hatóságok vezetőjévé nevezték ki, és mindenható miniszter lett, aki reformokkal kísérletezett, hogy elviselhetőbbé tegye a provincialista abszolutizmust. Mintaállammá akarta átalakítani a weimari államocskát, remélve, hogy előmozdítja lesz a polgárok jólétének, ám törekvései kudarcot vallottak.

Ez idő tájt érdeklődve fordult a természettudomány geológiai-ásványtani, paleontológiai és botanikai kérdései iránt. Gazdagította az anatómia addigi tudományos eredményeit, másoktól függetlenül felfedezte az állkapocs közötti csontot.

Goethe weimari éveiben megjelent a nagy szerelem Charlotte von Stein személyében, aki az udvari főistálló-mester felesége volt. Olyan asszonyt ismert és szeretett meg anyai barátnőjében, szerelmében, aki harmonikusan tudta összeegyeztetni a szabadságot és az erkölcsi törvények kötöttségét. Ennek a szellemi-lelki kiteljesedésnek a művészi megnyilvánulásai az „Iphigenia Taurisban” és a „Torquato Tasso” című drámái, melyek kétségtelenül új alkotói korszakot jelölnek ki Goethe életművében.

Az „Iphigénia Taurisban” végleges változata 1872-ből való. Ennek a drámájának a középpontjában az *én* és a *világ* örök dilemmáját a humanitás felől közelítette meg, ugyanis az egyén, pontosabban az *egyéniség* és a *törvény* közötti ellentmondás-kiegyenlítődés szüntelen küzdelmével dolgozta fel sajátos szemzőgből, arról vall Goethe, hogy a *lemondás* az ember *kiteljesedésének* előfeltétele.

A „Torquato Tasso” című, hosszasan csiszolt (1780–90 között született meg) drámájában a zseni és a valóság küzdelmekkel telt, ellentmondásos viszonyáról vall. Önéletrajzi jellegű alkotásnak is tekinthető, amelyben Goethe leszámol szenvedélyes, világmegváltó lobogással égő fiatalosságával – felnőtt, beérett.

Életművének kutatói úgy látják, hogy a weimari udvar szellemi bilincseitől, szaporodó kudarcaitól és az államügyek hivatali gondjaitól akart szabadulni Goethe, amikor 1786-ban szinte elmenekült Itáliába, ahol a déli népélet sajátos pezsgése, a táj és a növényvilág színes kavalkádja töltötte el. Tudva, hogy kamasz- és ifjúkorának olvasmányai, a klasszikus irodalmak nyelvei iránti vonzalma a meghatározói Goethe egyéniségének, ezért kiváltképpen érthető a mediterráneum hagyományainak, művészetének mély benyomása a német hivatalnoki világból érkezettre. Az itáliai utazás a „Római elégiák” és a „Velencei epigrammák” olvasásakor ezernyi pompában tárul a ma olvasója elé is. Goethe e versciklusai maradandó értékei a német és a világirodalomnak.

1778-ban testben-lélekben, alkotó erejében megújhódva érkezett haza Itáliából. Ha az itáliai utazás közvetlen, irodalmi alkotásokban történő megmutakozását vizsgáljuk, szinte azt kell mondanunk, hogy jelentéktelen. A klasszikus tájak képei, az itáliai életérzés hangulata csak a hazatérés után, az emlékek felidezéséből, a visszaemlékezések teremtette varázsból születnek újjá, min-

denekelőtt a „Római elégiák” sodró, lendületes, az erotikát, a délies érzéki szerelmet sem kirekesztő, inkább ünneplő disztichonjaiban.

*Mily boldog vagyok én Rómában! Most felidézem,
mint nehezültek rám északi szürke napok.
Köddel az égbolt ott súlyával rám omol. És szín,
forma sehol. Fáraadt volt a világ körülem.
Én meg a nyugtalan és komor útjait egyre kutatva
szemlélődtem csak, csendbe merülve magam.* (Fordította: Hajnal Gábor)

A szász-weimari herceg elfogadta Goethe kérelmét, s felmentette őt valamennyi hivatali beosztásából, ám az udvari színházi intendánsi teendői mellett a tudományos intézmények vezetőjeként tevékenykedett tovább az állam szolgálatában.

Irodalom- és művészettörténeti szempontból rendkívül különleges időszaka következett Goethe-nek. Erősen foglalkozott a francia forradalom művészi ábrázolásával – lényegében sikertelenül. A természettudomány felé fordulva a színelmélet vonzza. Úgy tűnik, hogy Goethe személyében a költő és a természettudós nemcsak feltételezték, hanem ki is egészítették egymást. A magyarul is megjelent „A növények metamorfózisa” teljességgel feltárja természetszemléletét a *típusról, az alakról, a fejlődés* során történő sajátos *megváltozásról, az átalakulásról és a fokozatoságról*. Nyugodtan állítható, hogy ezek, az emberi élet kapcsolatrendszerében is megmutatózó, a *vonzással és a taszítással* összefüggő természettudományos megfigyelései, kutatásai a szépirodalmi alkotásaiban szintén mély nyomot hagytak. Így jutott el a Friedrich Schillerrel való együttműködéséig. Ez abban is megmutatkozott, hogy a „Római elégiák” egy kivételével éppen Schiller folyóiratában, a „Hörák”-ban láttak napvilágot. Kettőjük bámulatos együttműködése teremtette meg a német irodalmi klasszikát, benne a német népballadai hagyományból továbbfejlesztett, közvetlen erejű balladaköltészetüket. Nemes versengésüknek, termékeny együttműködésnek köszönhetőek a klasszicizálva moralizáló balladáik. Érdemes megismerni Goethétől „A halász”, „A kincskereső”, „A bűvészinas” címűek mellett a mai szavalóversenyeken is rendszeresen felhangzó „A villikirály” címűeket.

Amint látható, Goethe Schiller hatására ismét a költészet felé fordult. Egymást serkentették, lendítették, készítették újabb s újabb remekművek, az irodalom életét befolyásoló alkotások létrehozására. Ugyancsak Schillernek köszönhető, hogy Goethe folytatta a „Faust” írását.

Az 1805 utáni, Schillernek a halálát követő majdnem három évtizednyi időszakot Goethe kései korszakának nevezi az irodalom- és drámatörténet. Ettől az időponttól kezdve egyértelművé lett: Goethe az univerzalitásra törekedett. A költőfejedelemnek a harmadfélszáz verset magában foglaló „Nyugat-keleti Diván” gyűjteménye megújítható alkotókedvről vall sokrétűen megformált világképpel, szembefordulva a romantika meddő múltba-menekülésével. Goethe életörömet hirdet – a mai olvasó számára is – bölcsességgel. Erről vall az „Üdvözült vágy” verszárlatában jelszószerű tömörséggel:

*S amíg ez nem hivogat,
a halálból-élet,
unalmas vendége vagy
sárnak és sötétnek.* (Fordította: Vas István)

Jelentős esemény volt a költő életében a Napóleonnal történt találkozása 1808-ban, Erfurtban, s átélte a császár bukását, akinek nyomon követte ívelő és zuhanó pályáját is. Átélt a bécsi kongresszust s a Szentszövetség nyomasztó, dohos évtizedét. A Marianne von Willermerhez fűződő szenvedélyes kapcsolata mellett a Rajnán és a Majnán tett utazásai döntően hozzájárultak a képzőművészet iránti érdeklődése újjászületéséhez: a gótika és a középkori festészet vonzotta.

Jelentős változással járt a költő életében az úgynevezett weimari korszak, amikor is az emberrel és az embernek a *világhoz*, valamint a *társadalomhoz* fűződő viszonyáról alkotott képét tovább finomította Goethe. Arról van szó, hogy erőteljesebben szemlélte az *egyéniesség* önkitaljesítésének jogát és a *közösség* erkölcsi kötelekeinek, törvényeinek szempontjából. Goethe nézete sze-

rint a közösségi törvények alá kell rendelődnie az individuumnak. Ez a felfogása teljesedett ki a „Vándorévek”-ben, ahol a költő emberközpontú szemlélete háttérbe szorul a világ és a közösség létszerűen és etikailag hatalmasabb igényeivel szemben. Lényegében Goethe a saját zsenikorcsa-ka emberképének ellenpontját itt adja meg, amiként a hat évtizeden át formált, csiszolt a „Faust” II. részében is.

Goethe és a „Faust” – elválaszthatatlanok, a költőfejedelem legfőbb műve, mely végigkíséri alkotója teljes életét. Van olyan meglátás is, miszerint Goethe mint a „Faust” szerzője él a világ tudatában.

Az irodalmi hagyomány és a kutatók tényei egybehangzóan igazolják, hogy több kísérletkezdemény után háromszor foglalkoztatta szünni nem akaró erővel Goethét a Faust-téma. 1809-ben született meg a világirodalom méltán legrangosabbnak tartott tragédiájának első része. Majdnem negyedszázad múltán (1831-ben) érkezett el Goethe a második rész befejezéséhez. A „Faust” ezen részeiről így beszélt maga az alkotó: „Az első rész majdnem teljesen szubjektív, az egész szenvedélyesebb egyéntől származik, és ez a félhomály oly jólesik az embereknek. A második részben ellenben szinte semmi szubjektív sincs, itt magasabbrendű, szélesebb, világosabb, szentelenebb világ tűnik elő...”

Az úgynevezett *Ős-Faust* írása idején Goethét még a titánizmus inspirálta, a mindenség birtokbavétele lendítette, a megistenülés vonzotta, az I. rész Faust-alakja Mephistopheles figurájával gazdagítva a kételkedésével, az ellentmondásosságával csak az égi felmentésre számíthat.

A II. rész Faustja az antikvítás értékei felé fordulva az ember önmegváltását a lét tevékeny szolgálatában látja. Most is a minden akadályon át felülemelkedő fejlődés csillapíthatatlan vágya és annak szenvedélyes akarása a főhős éltetője, ám – eltérően az első résztől – itt minden objektív összefüggésekben érvényesül. Szerb Antal a világirodalom és az európai ember kapcsolatrendszerre felől közelítette meg a Faust-dilemmát.

Faust alakjában *Spengler* a nyugati kultúra legnagyobb jelképét látja, és bizonyára igaza van. A nyugati kultúrát a „fausti ember” építette fel: az az ember, akit semmi sem tud kielégíteni, aki nyugodtan aláírja az ördöggel való szerződést, mert tudja, sosem jöhet el a pillanat, amelynek azt mondaná: maradj! – a fausti ember a végtelenbe törő vágy és akarat. Átéltésébe, az „időtlen pillanatba” (*Gundolf*) bele akarja fogni a mindenséget, és nem ismer megállást, amíg a távolok intenek. (Szerb Antal: „A világirodalom története”)

Hogy Goethe szerint mi is volt a „Faust” második részének a célja és a rendeltetése, az egyértelműen elének tárul, ha felidézünk a kézirat sorsát. A költőfejedelem, miután elkészült életműve legteljesebb alkotásával, lepecsételte a kéziratot a végakarattal, hogy csak a szerzője halálát követően jelenjék meg ez az alkotás. E gesztusával egyértelművé tette: ez a monumentális műve az utókornak, az emberiségnek szól. Érdeemes megismernünk Halász Előd okos, magával ragadó érvelését.

A második részben Goethe nem egy ember egyszeri és egyéni élményeit akarja kifejezni, nem egy ember tudatának a tükröztetése a cél: a második rész öt felvonása a világot akarja megmutatni a maga létének és fejlődésének egészében, az emberiséget akarja ábrázolni, az emberi társadalom történetének különböző szakaszaiban, múltjában, jelenében és jövőjében egyaránt. A *Faust* távlatai tehát történelmi mértékkel mérve roppant dimenziókat fognak be, a műből idézve: eónokat ölelnek fel. A koncepció teljes nagyságának e feltárása után kap tartalmat az a megfogalmazás, amely egy szóval, félreérthetetlenül és pontosan kimondja: micsoda a *Faust*, tárgyának és célkitűzéseinek vonatkozásaiban tekintve. A *Faust* olyan világdráma, amely a szó legszorosabb értelmében enciklopédikus igénnyel lép fel, és enciklopédikus igényeket akar kielégíteni. Tárnya:

minden, célja pedig az, hogy összefoglaló és összefüggő világképet adjon. (Hálsz Előd: *A német irodalom története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971)

Goethe a felesége, Christiane Vulpius, egykor egyszerű virágkészítő halálát követően lemondott a hercegi udvar színházának igazgatásáról, de Weimart csak a marienbadi fürdőfürái miatt hagyta már el. Ez időben lobbantja szerelemre Marienbadban a 17 éves Ulrike von Levetzow, aki elutasította a 70-es éveit taposó költőfejedelem fellángolását. Goethe az érzelmi válsága idején hozzálátott az életműve lezárásához.

A világ megfigyeléséből és megtapasztalásából, a valóság minden magasságának és mélységének átéléséből 1829-ben formálódott meg a költőfejedelemnek a „Végrendelet” című, az univerzumra kiterjesztett költeménye. Goethe lírája a legtávlatosabb csúcsra jutott:

*Mert aki kora legjobbjainak
eleget tett, minden időknek élt.* (Fordította: Szabó Lőrinc)

1830-ban fia, August halálhírére kapta Rómából – ezt a megrázkódtatást nem volt képes kiheverni, s 1832. március 22-én meghalt.

Kétségtelen: Goethe élete több emberéltre való a maga teljességében. Életművész? Igen, hiszen énje harmonikus és organikus kiteljesítést élte át. Élete azért is tekinthető a legnagyobb műalkotásának, mert engedte, hogy a valóság alakítsa, formálja az egyéniségét. Ugyanakkor azzal is hozzájárult az élete kiteljesítéséhez, hogy szüntelenül tevékenykedett: alkotott, kutatott, formált, irányított – összességében élete a legaktívabb emberi életek egyike volt.

Aki meg akarja ismerni Goethét, olvassa a verseit, mert ezeken keresztül engedi igazán közel önmagához az őt megérteni akarókat. A verseivel mintegy kulcsot ad az olvasóinak. Ő maga valott ekképpen: „Minden költeményem alkalmi költemény, valóság indítására jöttek létre, és a valóságban gyökereznek. A légből kapott verseket nem becülöm semmire.”

Goethe nem avult és nem avul el a következő korokban sem, amiként Homérosz, Vergilius, Petrarca, Dante, Shakespeare, Csehov sem válik a könyvtárak porral lepott polcainak érdektelen alkotójává. Stefan George vall – beszédes című alkotásában – a „Goethe-nap” címűben a német költőfejedelemről ekképpen:

*De nem sejtitek, hogy Ő aki por lett,
még mindig mily sokat rejt számotokra.* (Fordította: Szabó Lőrinc)

* * * * *

Feladatok *A teljes és utolérhetetlen – Goethe* című tájékoztató szövegéhez

1. Olvassa el a Goethét bemutató tájékoztatót úgy, hogy gyűjtse ki olvasás közben a szövegben fellelhető idegen szavakat, kifejezéseket! Rendezze ezeket szótárszerűen, majd szerkesszen lényegre mutató szócikkeket!
2. Készítsen olyan időrendi vázlatot, amellyel bizonyítja, hogy képes részleteiben s átfogón látni és befogadni ezt, az értékelésre is vállalkozó, Goethéről szóló áttekintést!
3. Milyen nyilvánul meg a reminiscencia Goethe itáliai útját követően?
 - a) Fogalmazzon meg állításokat erről az irodalomtörténeti kérdéstről, illetőleg befogadói érzésről, miután elolvasta a Goethéről készült, vele kapcsolatos ismertetőt!
 - b) Nézzon utána a „Római elégiák”-nak! Vizsgálja meg a *felépítésüket, rendezőelvüket, témavilágukat, hangvételüket* is! Foglalja össze a meglátásait jegyzetben!
 - c) Mutasson rá a „Római elégiák” alapján Goethének a zsenialitására!
4. Emeljen ki tényeket Goethe és Schiller életéből arra nézvést, hogy a két szellemóriás nemcsak a német, hanem a világirodalom formálója is volt a költőbarátságuknak köszönhetően!
5. Olvasson el két-három Goethe-balladát!
 - a) Foglalja össze az olvasott balladák *cselekményét*!
 - b) Vizsgálja meg a balladai *hősök és a környezet*, valamint a művek *hangvételét*! Számoljon be az *olvasói tapasztalatairól* 14–16 mondatban!

- c) Melyek a *hasonlóságok*, az *egyezések*, továbbá a *különbségek* a megismert német és magyar-erdélyi balladákban? Fejtse ki a meglátásait! Használja érvelésében mind a *ballada* műfaj vonatkozó poétikai szakkifejezéseit, mind a konkrét balladaolvasmány-élményeit!
6. Nézzon utána a világhálón! Hogyan vélekedtek a német és hogyan a magyar irodalomtörténészek Goethe életművéről!
- Rendezze beszámolóvá a megismert vélekedéseket, állásfoglalásokat!
 - Fűzze személyes olvasói megjegyzéseit a világhálóról gyűjtött irodalomtörténeti véleményekhez! Fejtse ki, ha úgy látja, hogy a ma embere, irodalomolvasója másképpen viszonyul mind Goethe életművéhez, mind az őt értelmezők látásmódjához!
7. Válogasson szemelvényeket Goethe alkotásai közül!
- Ismertesse a választása indítékait!
 - Tárja fel a választott Goethe-alkotások esztétikai, poétikai értékeit!
 - Fejtse ki esszében, hogy miért maradandóak ezek a Goethe-művek!
8. Így ír Halász Előd a „Werther” sikeréről: „*a fiatalság rajongott érte, az idősebbek értetlenül álltak az emberrel és sikerével szemben*”. Lát-e, tud-e ilyen helyzetről napjainkban? Mire alapozza az állítását? Értelmezze a „siker” szerepét, jelentőségét Goethe-Werther idején s a jelenben!
9. Tanulmányozza át a tájékoztatónak a Halász Elődtől hosszabban idézett értékelését Goethe első regényéről!
- Ismernedjék meg a híres „Werther”-rel!
 - Vesse egybe a „Werther” elolvasása után a saját meglátásait az irodalomtörténész nemzedékeket felnevelő tudós értékelő gondolataival!
 - Mi a véleménye korunk ifjainak Wertherről, illetőleg a Werther-jelenségről?
 - Színpadra állítaná, vagy inkább filmre vinné Goethe „Werther”-ét? Esetleg egyiket sem tenné? Fejtse ki az álláspontját!
10. Szerkesszen kiselőadást „Goethe és a *Faust* dilemmája a 21. század szemszögéből” címmel!
11. Értelmezze a következő kérdéseket! Úgy fejtse ki az álláspontját, hogy nézzon utána a világhálón a legfrissebb Goethe-kutatásoknak, mindezek mellett hasznosítsa az általunk idézett és fejtegetett meglátásokat is!
- Igaz-e az, hogy Faust a Mefisztó által nyújtható lehetőségeket nem végcélként tekinti, hanem csak előfeltételként?
 - Valóban kiszorult az ördög az alkuból, és szerződő félből egyszerű eszközzé vált Faust életében?
 - Szüksége van-e Faustnak a további életre vagy sem, akkor, amikor olyan életcélt sikerül találnia és megvalósítania, amelyben az állandó továbbhaladás igénye mint fő törekvése kielégül? Miért fordulópont az alku a Faust-dráma szemszögéből?
 - Megismeri-e Faust az élet teljességét?
12. Tervezzen meg az Önhöz hasonló gondolkodású társaival egy olyan, számítógéppel szerkesztett vetítettképes előadást (= projekt munkát), amely középpontjában Goethe küzdelme áll a „Faust”-tal! Hasznosítsák az alábbi szempontokat a hagyományos könyvtári és a világhálós kutatásuk során!
- Legyen célratörő tartalmú és mennyiségű az elhangzó, valamint a vetített szöveg!
 - Harmonizáljanak a gondosan válogatott illusztrációk a hallható és a látható szövegrészletekkel!
 - Szöjének zenei betéteket a megfelelő szövegszögmensek, illetőleg képek köré!
 - Ne feledkezzenek meg a kutatás és az anyag rendszerezése közben a korrekt hivatkozássokról, a figyelmes bibliográfiakészítésről!
 - Vitassák meg osztálytársaikkal ezt a beszámolójukat! Kamatoztassák a vita tanulságait úgy, hogy építsék be az észrevételeket a vetítettképes előadásukba! Mentsék képlemezre a vitában érlelt munkájukat, s helyezték el az iskolájuk könyvtárában!

Calligaris Ágnes

Friedrich Dürrenmatt: A fizikusok (1962)

A tematikus egység: Dráma; A hagyományos drámaszerkezet felbomlása; 20. századi dráma

A tanítandó anyag: Friedrich Dürrenmatt: A fizikusok (1962)

Az osztály: 12. (2 x 45 perc)

Az óra célja, feladata: A 20. századi késő modern dráma megismerése, esztétikai minőségek értelmezése (paradox, groteszk, abszurd) és léthelyzetbe emelése, az intertextualitás fogalmának használata

Az óra típusa: ismétlés, ismeretbővítés, gyakorlás, élményszerzés

Eszközök: a szöveg, a mű, fénymásolatok, tábla, vetítő, füzet

Kiindulás: a dráma előzetes elolvasása. 10. osztályban Arisztotelész Rétorikájából; valamint drámaelemzési szempontok feldolgozása, ezen ismeretek alkalmazása

Calligaris Ágnes (magyar szak, IV. évf.)

Friedrich Dürrenmatt: A fizikusok

Az óra menete	Didaktikai feladat	Munkaformák, módszerek
Mi a dráma? Mi a komédia? A dráma állandó elemei és szerkezete. Mellékletek kiosztása (a–d) . Kapcsolódás más médiumokhoz: színház, film. (1965, Bp., Vígszínház) Hogy tetszett a mű?	Ráhangelés-motiválás, ismétlés, a téma felvezetése, bevonás. Benyomások, hatások, elvárások „feltérképezése”; olvasói szerep és horizont megismerése. Visszacsatolás. Felkészülés a munkára; a témában kapcsolódó, már tanult elméleti szempontokhoz.	Tanári irányítással beszélgetés, kivetítés. Tájélo kérdések a mellékleteken. Tanári ismertetés: színdarab, film fogalmi meghatározása stb. Interakciós beszélgetés. 0–10. perc

a) Melléklet: Arisztotelész, Poétika (alapfogalmak)

A drámát meghatározni az alapvető beszédmóddal lehet, lényege: az alkotó nem elbeszél egy történetet, nem személyes hangon szól, hanem másokat beszéllet.

Epikus tulajdonságai: van fabulája, története; lírai tulajdonságai: a szereplők saját gondolataikat, érzéseiket közlik a dialógusokban és a monológokban.

2 szinten bontakozik ki: 1. akció (cselekvés, tettek); 2. dikció (beszéd); e kettő adja a dráma cselekményét „hármasság” = biztosítja a valószerűség illúzióját (a klasszicista esztétika értette félre és kanonizálta Arisztotelészt): hely, idő, cselekmény egysége.

b) Komédia (érvényeseke-e jellemzői a Fizikusokra?)

Általában kisszerű jellemek, kicsinyes tulajdonságok összeütköztetése vagy kisszerű célok megvalósításáért túl „nagy eszközök” használata.

A nevelés hatásra épít; mindig szerencsés végkimenetelű.

<p>a. A dráma szerkezete</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ez fogja össze az alapszituációból kibontakozó cselekmény folyamatosságát; • Expozíció: feltárul a szituáció, megismerjük a főbb szereplőket, a történet helyét és idejét (hol, ki által tárul fel az alaphelyzet; mi az?) • Bonyodalom: kibontakozik a cselekmény, feltáruznak a szereplők közti viszonyok (Figyeljetek a nyelvre, a dialógus formájára; van-e feszültség a drámában a szereplők között?) • Válság/krisis/tetőpont: a cselekmény, a drámai konfliktus tetőpontra ért (Ebben a drámában talál-tok-e olyan szöveghelyet, ahol „elhangzik” a konfliktus? Ha igen, kik, mik között?) • Sorsfordulat/késleltetés: a végső megoldás előtt a szereplők még egyszer megpróbálják megoldani a drámai helyzetet; gyakran együtt jár vele a felismerés (Itt mi a felismerés? Van-e „csavar” a szituációban, a felismerésben? Mi a megoldás, lehet-e megoldás ebben a darabban?) • Katasztrófa/végkifejlet: a drámai helyzet megszűnése (Pozitív vagy negatív irányú? Helytálló-e az a gondolat, hogy „a dráma folytatódik”, csak a szöveg ért véget? Mire utalhat ez?) <p>b) Bécsy Tamás: A dráma esztétikája (1988), Mi a dráma? (1987)</p> <p>A drámai alapszituáció (= ebből bontakozik ki a cselekmény, a drámai szándék, a drámai helyzet motivációja, a szereplők jelleme) és a szerkezet alapján 3 csoport: Konfliktusos / Középpontos / Kétszintes</p> <p>Állandó ismérvek: Dialógus (kölcsonös viszony a párbeszédet váltók között) és Nevek (a nevek által elmondott dialógusokkal beszélt viszonyváltozások jönnek létre, és csak ezek révén valósulnak meg a drámai célok)</p> <p>Nem színjáték és nem előadás</p>

Az óra menete	Didaktikai feladat	Munkaformák
<p>A Fizikusok értelmezése. Csoportok alkotása: 1. a helyszín, idő, cselekmény egységét figyelik; 2. a szereplőket, jellemüket vizsgálják; 3. a dráma szerkezetét vizsgálják: megfelel-e a klaszszikus szabályoknak; 4. társadalomra utaló szöveghelyeket keresnek.</p>	<p>Kölcsonösség. Párbeszédén keresztül és az irodalmi szöveg ismeretével a nyelv meghatározó szerepének felismerése.</p>	<p>5-6 fős csoportok A kérdések az „e” jelzésű mellékleten. Fénymásolatok. A szöveg. 10–20. perc</p>
<p>c) A 4 csoport kérdései</p> <ul style="list-style-type: none"> • Első csoport <ul style="list-style-type: none"> ➢ Olvassátok el figyelmesen az I. felvonást bevezető „szín”-t ➢ Mi jellemzi a szöveget: hasonlít a korábbi drámák szerzői instrukcióira? Rövid / hosszú? Van-e jelentősége annak, hogy ilyen részletes a hely leírása? ➢ „A történethez, mely bolondok között játszódik, csak a klaszszikus forma illik.” Lehet-e utalás ez a mondat? ➢ Milyen a város és a villa környékének bemutatása? Miért nagyon részletes a leírás, ha a villa szalonjában játszódik végig a darab? Visszatér-e a drámában a külső színhely, mint fontos elem? ➢ Hol történnek utalások a helyszín jellegére? L.: dialógusban, melyik szereplők hasonlítják, metaforizálják a szalont / környezetet. • Második csoport <ul style="list-style-type: none"> ➢ A „színben” megtudjuk, hogy a szereplők között bolondok is vannak. Kik, mikor, hol (dialógus, szerzői instrukció) beszélnek a bolondságról? Hogyan nevezik még a bolondokat, és ez szituációhoz, szereplőhöz kötött-e? 		

<ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>Ki az örült? Mit jelent örülni? A szövegben keressetek rá példákat! Ma ki számít örültnek?</i> ➤ <i>Van-e jellemük a szereplőknek, főleg a bolondoknak? Van-e jelentősége annak, hogy mi a foglalkozásuk? (Erre idézettek megfelelő szöveghelyeket!)</i> ➤ <i>Van-e klasszikus drámai értelemben vett hős? Van(nak)-e itt főszereplő(k), mellékszereplő(k)?</i> ➤ <i>Mi motiválja a szereplők cselekedeteit?</i> ➤ <i>Keressétek meg, hogy a fizikusok magukról egyenként hol, melyik szituációban milyen személyleírást adnak! Hasonlítsátok össze őket!</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Harmadik csoport</i> <ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>A melléklet segítségével nézzétek meg, hogy a hagyományos drámai szerkezetnek megfelel-e Dürrenmatt drámája? Határozzátok meg az expozíció-végkifejtet egyes helyeit a drámában!</i> ➤ <i>A „színen” a szerző a következőket írja: „Elhatároztuk ugyanis, hogy ezúttal szigorúan betartjuk a hely, idő és cselekmény egységét. A történethez, mely bolondok között játszódik, csak a klasszikus forma illik.”</i> ➤ <i>Mi az alapszituáció? Visszatér-e ez a helyzet? Mi a jelentősége? A szereplők hogyan vélekednek a fennálló szituációról (főleg: a doktorkisasszony, a felügyelő)? Hogyan nevezik meg a helyzetet?</i> ➤ <i>A szerkezet bizonyos helyeken alkalmas ad a felismerések, leleplezések felvillantására. Mondhatjuk, hogy 3-szoros csavarral állunk szemben. Hol vannak a szövegben ezek a helyek? Vannak-e pontok, pillanatok, amelyek megelőzik a „csavarokat”? (l.: az ápolónők, főleg Monika jelenete; Rose asszony és Möbius beszélgetése; a felügyelő és Newton, illetve a doktorkisasszony beszélgetése stb.)</i> • <i>Negyedik csoport</i> <ul style="list-style-type: none"> ➤ <i>A cím milyen kapcsolatban van a drámával; vagyis a drámában szereplő világgal? Hol játszódik a történet? Kik a „tagok”? Milyen jelentősége van a foglalkozásoknak, társadalmi pozícióknak? Milyen a drámai világ (hangulati jellemzők, kihangsúlyozott értékműhelyek – a szövegben is benne van)?</i> ➤ <i>Tudjuk, hogy a színhely a szalonban játszódik végig. Hogyan értelmezhető Möbius kijelentése: „Csak a tébolydán kívüli élet számít”? – figyelembe véve a dráma végkimeneteit.</i> ➤ <i>A drámához csatolt 21 pontban Dürrenmatt a következőt írja: „A dráma a fizika tartalmi kérdéseiről nem szólhat, csupán a hatásáról. A fizika tartalmi kérdése a fizikusok ügye. A fizika hatása mindannyiunk ügye. Közös ügyeinket csak együttesen oldhatjuk meg, a közös ügyek egyéni megoldására minden kísérlet hiábavaló.” Hogyan kapcsolódik ez a drámához? És 1962-höz?</i> ➤ <i>Ezt a drámát szokták nevezni a „kor nagy világveszedelme példázatá”-nak. Mi a veszély? Hogy függ ez össze a kórház, villa igazgatónőjével?</i> ➤ <i>Társadalmunkban ki számít bolondnak? Mit jelent: „örült zseni”? a veszély így kire / mire vonatkozik? Mely szereplők fejtik ki véleményüket a veszélyről és a fizikusokról?</i>

Az óra menete	Didaktikai feladat	Munkaformák
Ezzel párhuzamosan a tanár a táblára írja Dürrenmatt ars poeticáját. (f melléklet)	Kapcsolattalálás a szerző és a dráma között, majd az olvasóval. A fiktív szituációt a mindennapi életbe helyezni. Fiktív és valós problematikája. Kognitív képességek.	Tanári bemutatás, magyarázat. Közös fogalom meghatározás. Tábla. Füzet. 20–30. perc
c) <i>Ars poetica</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>„A tragédia bünt, kétségbeesést, fegyelmet, világos látást és a felelősség érzését feltételezi. Szabadunk modern bábjátékában viszont...bűnös és következőképpen felelős emberek nem létezhetnek többé...az események anélkül mennek végbe, hogy bárki felelős len-</i> 	

<p>ne értük egyénileg...inkább szerencsétlenek vagyunk, mint bűnösök. A komédia illik hozzánk. Világunk éppúgy a groteszkbe vezetett el, mint az atombombához... az apokaliptikus vízió lett groteszkül reális.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Kérdések: melyik az a szövegrész, ahol Möbius olyan gondolatokat fejt ki, amik kapcsolatba hozhatók a világ / társadalom = bábjáték képpel? (II. felvonás). Mi a korban az apokaliptikus vízió? Mi itt a referencia?</i> <p>És a következő fogalmakat: <i>paradox, abszurd, groteszk, tragikus, komikus, tragikomédia, szimbolikus játék, ötlet, szabadság, felelősség (g melléklet)</i>. Az írói ábrázolásmód és technika „összeszedése”: az írói világlátás megformálása; hirtelen fordulatokban bővelkedő közvetítés-mód; társadalmi paradoxonok ábrázolása a szimbolikus játék, a groteszk, a távolságtartás, a szánalom-megbotránkoztatás-illúzióvesztés nyelvi eszközeivel.</p> <p>d) Melléklet: <i>minden fogalmat meghatározok, de kíváncsi vagyok, hogy a dráma megjelenése óta eltelt időben ma mit jelentenek számotokra ezek a fogalmak? Változott-e a hozzáállás? Mindennapi szituációban mi számít pl. groteszknak? (házi feladat)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Paradoxon: <i>feloldhatatlan ellentétekben látni a világot; a lét abszurditásának feltárására eszköz; benne a képtelenségek válnak valósággá. Kérdés: a fizikusoknak lehet-e felelősségük, ha a világban nem lehet már senki sem felelősségteljes? (L. Fent!)</i> • Abszurd: <i>a világra vonatkoztatva: érthetetlen, véletlenek előre ki nem számítható sorozata. Kérdés: a drámából kiderült-e, hogy lehet-e tenni az abszurditás ellen?</i> • Groteszk: <i>a kiszámíthatatlan világ tragédiáját nevésségesen és félelemmel láttató esztétikai minőség. Kérdés: benned milyen érzéseket keltett a dráma? (Hangulati, esztétikai fogalmakkal: nyomasztó, ambivalens, kiábrándító, nevésséges, meglepő, fordultatos stb.)</i> • Tragikus (valamilyen nagy, visszafordíthatatlan értékvesztés; egyéni döntés árán) <i>komikus (látszat-valóság szembenállására építő helyzetminőség): találjatok olyan jeleneteket és szöveghelyeket, amikre mondhatjuk, hogy vagy csak komikus, vagy csak tragikus, vagy mindkettő!</i> • Tragikomédia: <i>ez a dráma? Vonatkoztathatjuk-e a drámai világot saját világunkra, nem csak 1962-re? Át tudjuk-e élni a tragikomédia abszurditását? Hozzatok példákat saját életetekből (ha volt, van ilyen példa)!</i> 		
<p>Intertextuális viszonyok (h melléklet) felismerése a szöveg alapján. És a szerző világának, a korszaknak ismertetésével. Kortársak, hatások.</p> <p>h) Melléklet: <i>intertextualitás, és írói módszer</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Szanatórium ~ börtön (Varázshegy) • Kreutzer szonáta ~ a zene mint visszatérő motívum; bolondoknál a szerepe (Például: Tolsztoj). 	<p>Asszociációs képességek, ismeretbővítés.</p>	<p>Közös tanár-diák munka. Frontális bemutatás. Fénykép, tábla. Füzet, könyv. 30–40. perc</p>

<ul style="list-style-type: none"> • <i>Salamon király ~ bölcsesség, felelősség, hatalom kérdése a 20. században.</i> • <i>21 pontból a 9. ~ Oidipusz király; Mi itt a rettenetes felismerés? A vakság megoldás? Van megoldás?</i> • <i>Alapszituáció ~ abszurd (Camus) krimi; krimi műfaj (Poe?)</i> • <i>Modern: erkölcsi kérdések, társadalmi felelősség felvetése; az egyén szerepe, elidegenedés a 20. század világától, értelmetlen szituációk stb.</i> • <i>Posztmodern: folytonos intertextualitás, a nem zárt egésznek és nem véglegesnek tekintett szöveg (pl. sokszoros csavarok, behelyettesíthető hely, szereplők, de a konfliktus maradt).</i> 		
<p>Feladat a következő órára: a megbeszéltek alapján mindegyik csoport a saját témáját bontja ki, és mutatja be. Felolvasással. Ha nem maradt idő rá, akkor az író szerepének és irodalmi tevékenységének megismerése házi feladat.</p>	<p>Egyéni-közös, de mindenképp órán kívüli foglalkozás a szöveggel, a szerzővel. Internet, könyvtár, tv, film stb. használatával: az órai környezetből kiemelni és mindennapivá tenni az irodalmi tapasztalatot.</p>	<p>40–45. perc Tanári ismertetés. Kérdések-válasz.</p>

Felhasznált irodalom:

Friedrich Dürrenmatt: Drámák. 2. kötet. Európa Könyvkiadó, 1977

Bécsy Tamás: Mi a dráma? Akadémiai Kiadó, 1987

Úó.: A dráma esztétikája. Kossuth Kiadó, 1988.

Diószegi Endre – Fábrián Márton: Irodalom I. a középiskolák számára. Matúra sorozat. Raabe Klett Kiadó, 1998.

Madocsai László: Irodalom a középiskolák IV. osztálya számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, é.n.

www.literatura.hu/irok/xxszazad/euproza/durrenmatt.htm

hu.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Durrenmatt

www.szinhaz.hu/index.php?id=97&szineszid=124947

* * *

Figyelmükbe ajánljuk!

2008. november 18-án 15 órától kerekasztal-beszélgetést tartanak az MTA Nyelvtudományi Intézetében a „Tudomány hónapja” rendezvénysorozat keretében. A beszélgetés témája: **Veszélyeztetett nyelvek, veszélyeztetett kultúrák.** A program befejező részeként Szalkai Zoltán **Vándorok** című filmjét vetítik, és lehetőség lesz beszélgetni a film rendezőjével is. Minden érdeklődőt szeretettel várnak. **Helyszín: 1068 Budapest, Benczúr u. 33.**

Holczer József

Vonzatgazdák, ha veszekszenek...

A *vonzat* kötött bővítmény, amelyet az *alaptag* – tehát az a szó vagy szókapcsolat, amelyet bővít – *visz magával a mondatba*. Csakhogy nemegy mondatban/szövegközegben ahhoz a bizonyos alaptaghoz – meghökkenésünkre vagy pedig úgy, hogy elsőre észre sem vesszük – helytelen, hozzá éppen nem passzoló vonzat járulhat. A *vonzáskeveredést* joggal nevezi *Balázs Géza* alattomos, sőt a képzavarnál is alattomosabb jelenségnek. Elrettentő példája: *szó esik valamiről X szóba kerül valami = szó kerül valamiről* (Magyar nyelvhelyességi lexikon, 189. o.).

Az iménti esetben *rejtve van* a helyes (nem is egy, hanem két) *alaptag* + *vonzat együttes*. Az alábbiakban viszont kissé *másabb* vonzatkeveredésre hívom föl a figyelmet. Előre meg is mondom, miben áll ezen eltérés: *Nincs* egyáltalán *rejtve*, hanem igenis szerepel, jelen van *két* olyan szó (nem is muszáj, hogy ige legyen az egyikük!), amely/ek/nek lényegében *közös a vonzata*. Az alaptago/ka/t itt stílszerűen – saját terminusommal – *vonzatgazdá/k*/nak nevezem. Afféle összeveszésnek lehetünk tanúi. Persze, békíteni, azaz vonzat dolgában rendet teremteni végelemzésben minékünk kell. Jöjjenek hát a példák!

„Nem kockáztathatjuk azt a kalandot, hogy ez az *ugrás* éppenséggel nem a *semmibe végződik...*” (Joseph Ratzinger = XVI. Benedek pápa + Peter Seewald beszélgetőtárs; Boros István ford.: Isten és a világ, 43. o.). Nos, együtt van (bár kissé elszakítva egymástól) a „*semmibe ugrás*” szintagma; és *ugyancsak* a „*semmi*” toldalékos alakja járul/na/ vonzatként a „*végződik*” igealakhoz mint alaptaghoz. A „*semmibe ugrás*”, úgy látszik, rányomja bélyegét a mondatfogalmazó (esetünkben a fordító!) gondolkodására, és ezért a *közös (!)* „*-be*” mellett dönt. Holott az *állítmálynak jóval erősebb*, ezért tehát az egész mondat megértésére kiterjed a *pozíciója*! Javítanunk kell: „... nem a *semmiben* végződik...”

A másik példánk inkább határeset; mindössze azért hozom, mert véletlenül ebben is előfordul a „*semmi*”: „Ebben a *pozitúrában függetem a semmibe...*” (Zagy Magdolna: Segíthetek?, 136.o.) Itt végül is mindössze *egy* a *gazdá/k/ száma*, s így – mondhatni – önmagával (!) veszekszik. Legfeljebb (hogy mégiscsak ketten legyenek) felbonthatom „*függetem*”-1 és „*függetem*”-2 alaptagra. A „*pozitúrában függetem*” tökéletes; ám a „*semmibe függetem*” a lelegején említett vonzatkontamináció felé kacscint: rejtetten a „*semmibe lógtam*” szinonim-hatását érezzük. Így tehát – jóindulattal persze! – a helyes/ebb/ *-ben* mellett a *-be is* szóba jöhet.

Végül (anélkül, hogy megkísérelnék javítani) egy kalendáriumból idézek: „Valójában egy adott népességben a fogyatékosok *beleférnek* az élet variációinak széles *skálájában*; az volna abnormalis, ha egy populációba nem *fordulnának elő*.” Íme: *rejtetten és nyíltan egyszerre* zajlik a keveredés: a „*beleférnek*” és az „*előfordulnak*” igei állítmányok párbaja közepette...

Dóra Zoltán

Csakis famulus

„Lőrinczés társam”, Holczer József – a szóhasználat is tőle származik – amikor elolvasta a Patrónus, patróna című cikkemet (Magyartanítás 2007/2. szám), a következő szellemes kérdést tette fel: „Ha nekem számítógépes szerkesztés dolgában egy hölgy *segítségemre* lenne, akkor ő *famulus* vagy *famula* lenne-e?” Természetesen csupán a tréfa kedvéért tette fel a kérdést, hiszen Holczer József piarista szerzetes, és nagyon jól ismeri ahhoz a latin nyelvet, hogy tudja: a *famulus* van nőnemű alakpárja, de a nyelvhasználatban nem terjedt el a *famula*.

Kíváncsian vettem elő az Etimológiai szótárt, hátha mégis ráakadok erre a szóalakra. Persze meddő munka volt a keresgélés, mert bizony a *famula* nincs a szótárban. De vajon miért? Nézzük meg először, hogy mit ír a említett szótár! „**Famulus** [1820] 'szolga' latin jövevényszó (vö. latin 'szolga'). A latin szó eredete vitatott.” Majd pedig: „A magyarban a diáknyelv terjesztette el, ma elsősorban pejoratív értelemben használatos, 'asszisztens, állandó segítő' jelentésben. Madách

Tragédiájának Tizedik színében a Keplert alakító Ádám mellett megjelenik Lucifer annak famulusaként.

Kezdett érdekelni a kérdés, hogy vajon miért nem találjuk a szótárakban, az ÉKsz²-ben sem a nőnemű alakot. Feltételeztem a következő.

Mint tudjuk, a védőszentek között vannak férfiak is, nők is. Nekünk, magyaroknak „régii nagy patrónánk” Szűz Mária, akinek Szent István királyunk felajánlotta az országot. Idézett cikkemben megemlítettem Szent Hedviget, akit a Dunakanyar patrónájának tekintenek.

Feltehető viszont, hogy azok a szolgák, akikre a *famulus* vonatkozott, kizárólag csak férfiak voltak.

Hogy az *asszisztens*ből, amely szinte teljesen kiszorította a nyelvújításkori *títká*r(nő) szavunkat, miért lett famulus, arra nem tudok választ adni. Talán a gúny érhető tetten az elnevezésben. Ha már nem jó a magyar szó, elevenítsünk fel egy elavult szót, amelynek a jelentését már csak kevesen tudják, így nem vesszük észre annak lekicsinylő értelmét. Én magam büszkén vállalom azt, hogy a nyelvművelés ügyének vagyok a szolgája, de mivel Istennek hála, nincsen főnököm, a *famulus* elnevezést elhárítom.

Dóra Zoltán

Ballagás és billegés

Legutóbbi csíkszeredai látogatásomkor a város minden iskolájában ünnepségek voltak. A végzős diákok elbúcsúztak iskolájuktól. Előbb a 8. osztályosok, majd néhány nappal utána az érettségi előtt álló 12.-esek járták végig a tantermeket. Magyarországon ezt az ünnepséget nevezük *ballagás*nak. Ahogy erről már egy régebbi cikkemben szoltam, Erdélyben, bár használják a ballagást is, ennél elterjedtebb a *kicsengetés*. Ezzel a szóval arra a bizonyos csengőszóra utalnak, amely számukra utoljára hangzik fel. Nem a tanítási óra végét jelzi, hanem azt, hogy befejeződött egy korszak az életükben.

A végzős diákok ünnepélyes búcsúzása, a ballagás eredetileg csak a felsőoktatásban – egészen pontosan a jogászoknál – volt szokásban, és csak később terjedt ki a gimnázium utolsó évfolyamára is. A nyolcosztályos általános iskola bevezetése után ez a szokás az alapfokú intézményeknek is kialakult, majd divatba jött a bölcsődések és az óvodások ballagási ünnepsége. Úgy vélem, hogy az ünnepségnek, illetve a szó jelentésének elterjedése ilyen nagy mértékű az eredeti ceremónia és a szójelentés devalválódásához vezetett.

Nos, Csíkszeredában úgy tűnik, mintha vissza akarnák hozni ennek az ünnepségnek a rangját, mert a 8. osztályosok búcsúzását a *billegés* szóval nevezik meg. Egyelőre valószínűleg csak a familiáris szóhasználatban él, általánosan még nem terjedt el. Én azoktól a csíki vendéglátóimtól hallottam, akiknek egyik unokájuk a nyolcadik, a másik pedig a 12. évfolyamot végezte a Márton Áron nevet viselő iskolában.

A *billegés*nek tréfás és bizalmas hangulatát érzem. Azt fejezi ki ugyanis, hogy mivel a 8. osztályosok jelentős része – főképp, ha ugyanabban az iskolában folytatja a 9. évfolyamot –, nem válik el az alma matertől. Így hát még „csak” billegnek. A szó hangalakja is könnyedséget, játékos-ságot fejez ki, mert a *ballagás*sallal ellentétben magas hangrendű. A mély hangrendű *ballagás* pedig komolyságot, méltóságot sugall.

Miként fentebb említettem, a *billegés* még nem vált általánossá. Ám lehet, hogy hamarosan elterjed, s talán még a regionális köznyelv szókincsébe is bekerül, s ezáltal gazdagodik az erdélyi magyarság szókészlete. No meg az összmagyarságé is.

Most jelent meg!

AZ ELŐADÁSMÓD ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Szerkesztette A. Jászó Anna. 24 cm, 276 oldal, ára: 2520 Ft

Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Telefon: 363-0276, fax: 221-6337.

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Homa-Móra Éva Nyugat-teadélután iskolánkban

Közel harminc éve tanító magyartanárként megfigyeltem: pontosan prognosztizálható, hogy diákjaim (általános iskola, felső tagozat) Petőfitől kezdve kezdik el *igazán szeretni* a verseket. Innentől aztán lehet szárnyalni: Arany modern lélektani balladáira már igen érzékeny a kamaszlélek, s a nyugatosokkal való foglalkozást magam is izgatottan várom újra és újra, olyan öröm őket a gyerekekkel együtt újra felfedezni.

Ahogy változik a világ, fejlődik a technika, úgy változunk mi is, magyartanárok.

A nyugatos versek jó részét évek-évtizedek óta a „képzelt filmforgatás” módszerével közelítettem meg; rég megfigyeltük, hogy pl. több *Ady*-vers (*Lédával a bálban*) kész „videoklip-forgatókönyv”; közösen elbámultunk azon, hogy a gyerekek által ismert és kedvelt könnyűzenei klipeket merész gondolat-társításaihoz hasonlókat nyugatosaink már a múlt század elején megálmodtak.

A sok képzelt film után azután elkövetkezett a valódi. Kosztolányinál időztünk sokat, különösen *A szegény kisgyermek panaszaival*, megkapó volt a gyerekeknek is e versek érzelm- és kifejezőgazdagsága, s – valljuk be – nem zavarta őket az esetleges „rejtett költői üzenet, társadalmi mondanivaló” keresésének kényszere sem...

A szegény kisgyermek panaszaiából kaptak tehát egy csokorra valót, ebből választhattak, s először képalkotásra ösztönöztem őket, szabad technikával. A legtöbben festettek, sokuk próbálkozott a nonfiguratív színfoltokkal, hangulati lenyomatokkal is. (A színesztétikus feladatok rajzóráról már ismerősek voltak nekik: megfogalmazták ott pl. az ízeket is – képben.) Természetesen verbális alkotásokat is elfogadtam, éltek is ezzel a lehetőséggel.

Még mindig nem tudtam azonban minden gyereket szóra – ill. „képre” bírni, így jött a következő ötlet: tervezzenek a versekhez klip-forgatókönyveket, amit aztán meg is valósítanak! Lépésről lépésre, képről képre ki kellett dolgozniuk a folyamatot, el kellett dönteni, hogy álló- vagy mozgóképekkel dolgoznak, melyikük mondja majd rá a verset, milyen zenét választanak stb. 4-5 fős csoportokban folyt a munka. Természetesen a technikai segítséget a mozgókép- és médiaismeretet tanító kolléga adta meg a gyerekeknek, de imponálóan sokoldalúak ezen a területen „maguktól” is! Külön öröm volt, hogy azok a tanítványaim, akik évek óta nem tudtak az óráimon igazán megnyilatkozni, ebben a munkában szárnyakat kaptak. Számomra bámulatos az ő ilyenfajta tudásuk, s ez igen jót tett tanár-diák kapcsolatunknak is: érezték (és éreztettem is!), hogy van, amiben én nézek fel rájuk...

Hosszú és fáradságos munkával elkészültek a klipek: a lányok csoportjának témája *A doktor bácsi*, ők állóképekkel dolgoztak. (Kisebb részben kész, „neten keresett” képekkel és nagyobb részben saját, nagy gonddal készített fotókkal. Többször visszatérő motívum a paplanra hulló halvány virág motívuma.) Az egyik fiúcsoport *A rút varangyot véresen megöltük* kezdetű verset választotta (a festménykészítéskor is listavezető vers volt!), ízlésesen oldották meg, nem „bedőlve” a téma kínálta naturalisztikus ábrázolás lehetőségének. (Gyönyörű részlet pl. amikor a gyerekek szempár-villanása váltakozik a békával.) Ők már zenét is alkalmaztak: szuggesztív, felkavaró zenét, amely a harcra s a szívverésre is enged asszociálni. A másik fiúcsoport vállalkozott a legnehezebb feladatra: saját felvételű mozgókép-részletekkel, ezek be-bevillanásával, egymásra játékosan készítették el a *Kip-kop, köveznek* képfantáziáját. Gyönyörű lett! Alaptémája az ébredő ember, amint még álmosan szélesre tárja az ablakot – itt a fekete-fehér kép kiszínesedik –, beárad a fény, látja az útpátoló munkásokat, s képzeletében a tavasz képei jelennek meg. Kétféle zenével is elkészítették: a Peer Gynt *Morning*-részlete szépen aláfesti az ébredést, a későbbiekben pedig xilofonzene idézi fel a kopácsolást; majd könnyűzenével is kipróbálták ugyanezeket a képsorokat, érdekes volt megfigyelni a hangulati különbséget.

Az eddigiek Nyugat-évfordulótól függetlenül is elkészültek volna, az irodalmi teadélután ötlete ezután jött. A könyvtárból varázsoltunk csipketerítők és porcelánok segítségével szecessziós hangulatú enteriört; finom „rubintéát” főztünk, és mondtuk és mondtuk a verseket, amiket magunkkal hoztunk erre a délutánra. Hozott az igazgatónk is, a matematika szakos kolléga is, a könyvtárvezető is, és persze a gyerekek; volt vetítés a *Messze, messzéhez*, de ugyanerre a versre utazási prospektust is készítették a

gyerekek! (Ha „reklámhangon” olvassuk, a nominalitás még a mai reklámstílust is megidézhetheti!) És álomszép, ihletett zongorás összeállítást hoztak a hetedikesek szintén A szegény kisgyerek... verseire.

Közel 80 gyerek és felnőtt, másfél óráig adózott a Nyugat emlékének, a verseknek ezen a délutánon. Egy egri (testnevelés tagozatos) általános iskolában, a Kemény Ferenc Általános Iskolában.

* * *

Balázs Géza

Mercurius Veridicus országos középiskolai szónokverseny, 2008

A széphalmi Magyar Nyelv Múzeuma megnyitása utáni első rendezvény a Mercurius Veridicus szónokverseny döntője volt 2008. április 25-én és 26-án. A Református Pedagógiai Intézet 2007-ben Ónodon, a Rákóczi-szabadságharc országgyűlésének 300. évfordulóján indította el az egyházi középiskolák számára szervezett szónokversenyét. (Lásd: Balázs Géza: Mercurius Veridicus országos középiskolai retorikai verseny, *Magyartanítás* 2007/4. 33–34.) A budapesti, miskolci, gyulai és kolozsvári elődöntők után a 2008. évi széphalmi országos döntőbe 11-en kerültek. A verseny új elemének számított az írásbeli forduló. Ennek során Egressy Gábor születésének 200. évfordulójához kapcsolódóan kaptak feladatot a versenyzők. Érvelő párbeszédet kellett írni két oldal terjedelemben a következő témában: Hogyan tudják a médiában szereplő színészek bemutatni anyanyelvi értékeinket a középiskolásoknak? Az írásbeli forduló azért vált szükségessé, mert az első verseny után néhányan fölvetették, hogy a versenyzőknek csak a szóbeli teljesítményét mérik, s így előfordulhat, hogy valaki egy más által írt beszédet megtanulva érjen el jó eredményt. A helyszínen született beszédeket a másnapi döntő délelőttjén kellett bemutatni.

Az önállóan megfogalmazott vélemények rendszerint a diáktársakhoz szóltak, sőt a diákszínjátékosok felelősségét emelték ki. A mindig előforduló közhelyek mellett tartalmas előadások hangoztak el a színház, a színészet fontosságáról, a felelős nyilvános megszólalásról, a példamutatásról (ha valaki szépen mond el egy történetet, mások is követhetik), s a tanárok szerepéről szó esett: „apostolok az erkölcs mezején”. Kis szünet után következtek az előre megadott témában elkészített (megírt, megtanult) beszédek. Ennek témája a következő volt: „Ne féljen... az, ki igazságosan uralkodik” (Galeotto Marzio). Igazság és hatalom. Mátyás király intelmei az ezredforduló magyarjaihoz – szónoklat szabad témaválasztás mellett, pártpolitikai vonatkozásoktól mentesen. Az előre megadott témában született beszédek értelemeszerűen még színesebbre, változatosabbra sikerültek. A beszédhelyzetek között előfordult díszdoktoravatáson elmondott beszéd, „királyi többsben”, Mátyás királyként felhangzó dörgedelem, utódokhoz szóló szózat, s olyan elgondolkodtató intellem, figyelmeztetés is, mely szerint a mi időnkben nem hagyták el a tehetségek az országot...

A retorikai megoldások között a zsűri kiemelte azokat a beszédeket, amelyekből sugárzott az „erő”, vagyis hatásosak, lenyűgözőek voltak, jutalmazta a pontos, logikus érvelést, és szempont volt a versenyzők beszédtechnikai-beszédművészeti teljesítménye is. Természetesen előfordultak tipikus hibák is: a megírt, betanult szöveghez való túlzott ragaszkodás, vagyis annak iskolás „felmondása”, nem átélte, tehát nem hiteles tolmácsolás, hadarás stb. Ahogy mondani szokták: innen szép győzni... Vagyis lehet jövőre is próbálkozni, hiszen az elődöntőket már sikeresen vették.

A zsűri tagjai voltak: *Bacsó János* (Ónod polgármestere), *Balázs Géza* tanszékvezető, egyetemi tanár (ELTE, NYME), *Hidég Imre* fősztályvezető (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Oktatási és Művelődési Fősztály), *Kelemen Csaba* színművész (egri Gárdonyi Géza Színház).

Az írásbeli forduló és a beszédek előadása után a zsűri a következő eredményt hirdette ki:

1. **Lehoczki Adrienn** (Evangélikus Gimnázium, Békéscsaba)
 2. **Sepsi Gréta** (Földes Ferenc Gimnázium, Miskolc)
 3. **Lobmayer Lili** (Evangélikus Gimnázium, Békéscsaba).
- A további helyezettek:
4. **Hervai D. Lőrincz** (Pápai Református Gimnázium),

5. **Béres Norbert** (Marosvásárhelyi Református Kollégium),

6. **Melles Marcell** (Sárospataki Református Kollégium).

Az első helyezett idén is meghívást kap az Országos Kossuth Szónokversenyre.

A versenyt további színes programok egészítették ki. Balázs Géza előadása mai magyar nyelvi jelenségekről, Kelemen Csaba színművész verses összeállításáról, valamint Sátoraljaújhellyel való ismerkedés – és persze szabad barangolás, nézelődés a vadonutúj, még csak imént megnyitott, kevesek által látott nyelvi múzeumban.

A rendezők elkötelezték a verseny folytatásában. A tervek szerint 2009-ben ismét Ónodon lesz a verseny, s örömmel várnak újabb és újabb jelentkezőket. Szép hagyomány teremtődött azzal is, hogy az előző évi verseny anyagát megjelentetik. Erre az alkalomra Gergely Judit szerkesztésében napvilágot látott a Mercurius Veridicus I. Országos Középiskolai Szónokverseny az egyházi iskolák számára, Ónod 2007. című kiadvány (Református Pedagógiai Intézet, Budapest, 2007.), benne az első verseny dokumentumaival, valamint az összes elhangzott beszéddel. Különösen ezek a beszédek fontosak, nagyon izgalmas, érdekes, magával ragadó olvasmányok, mert közösségről, hazáról, annak szeretetéről, elkötelezettségéről, hitről... vagyis olyan dolgokról szólnak hitelesen, őszintén, amelyekről csak keveset beszélünk, illetve, ha beszélünk, akkor nagyon könnyen a közhelyek birodalmában kötünk ki, avagy túlzásokba esünk. Már a címek is magukért beszélnek, és olvasásra csábítanak: Nem azé, aki akarja... Órizzük meg hazánk kincsét!, Nyújtson kezét a magyar a magyarnak!, Ősök emlékezete, Gógyítsuk be együttesen hazánk feltépett sebeit!, Szolgálj a haza ügyét, Közös szív, közös lélek és közös elme, Utódoknak állított szép példával szolgálj, Nehézségeken át győz az erény...

Van mit tanulni a most formálódó ifjú szónokoktól. Ővők a jövő!

* * *

Málnási Ferenc

140 éve kötelező az általános népoktatás

„Márvány szobor helyébe, / Ha fennmarad nevem,

Eszméim győzedelme / Legyen emlékjelem” –

írta Végrendeletében Eötvös József (1813–1871), aki vallás- és közoktatási miniszterként bevezette az általános tankötelezettséget (1868. évi 38. törvénycikk), támogatta az egyetemeket, tanárképző főiskolát állított föl, egyetemi szintre emelte a mérnökképzést, rendezte a nemzetiségek helyzetét.

Politikusként harcolt a feudális intézmények ellen, a jobbágy-felszabadításért és az ország demokratikus átalakulásáért. 1840-ben Szalay Lászlóval megindította a *Budapesti Szemlét*, s Kossuth *Pesti Hírlapját* védve Széchenyivel is szembeszállt. 1861-től kiadta a *Politikai Hetilapot*, s Deák Ferenc híveként részt vett a kiegyezést előkészítő munkában. A liberális eszméket a korabeli adottságokkal egyeztetve, a szabadság és egyenlőség mellett a testvériséget a nemzetiség jelszavával helyettesítette, felvilágosult álláspontja révén a nemzetiségi autonómia gondolatáig is eljutott.

Költőként, íróként is tiszteljük, *A karthausi* (1839–40) című regényét a korabeli ifjúság, így Petőfi Sándor is bibliájának tekintette. *A falu jegyzője* (1845) a magyar vármegye satirikus rajza, a nemesek züllöttségéről, a jobbágyság kiszolgáltatott helyzetéről kapunk hiteles képet Eötvös tollából. Dózsaregénye: *Magyarország 1514-ben*, figyelmeztet, hogy a nép jogfosztottsága nemzeti katasztrófát okozhat.

Emlékbeszédet mondott Kölcsey Ferencről, Körösi Csoma Sándorról, Vörösmarty Mihályról, Reguly Antalról.

Anyanyelvünkről, rólunk szóló üzenetével emlékezünk Rá:

„Egy kis zöld sziget a magyarság a szlávok tengerének közepette, zöld sziget a szabadságnak és művelődésnek, de amely annyi századnak dagályai között feltartá magát, úgy fog állni ezentúl, bármennyi vész csapdossa szikla-alapját. De miként a sziget, dühöngő habok között, csak éppen nyugodalma által áll fel: úgy nemzetiségünk a legbiztosabb alapokon nyugszik, ha vésektől el nem ragadtatja magát...”

Bozsik Gabriella

Egyetemi és főiskolai hallgatók országos helyesírási döntője az egrai főiskolán

Április 25-én érkeztek Egerbe, az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékére azok a fiatalok, akik a tanárképző intézményeket képviselve, jelentkeztek a pedagógusjelöltek Nagy J. Béla országos helyesírási versenyére. Húsz hazai és két határon túli (Besztercebánya és Pozsony) tudományos egyetem, tanár- és tanítóképző főiskola egy-egy versenyzője alkotta a mezőnyt.

Még aznap délután a szakmai programon dr. Keszler Borbála egyetemi tanár a tulajdonnevek jelölésének történetét mutatta be előadásában, majd dr. Laczkó Krisztina a 12. kiadású helyesírási szabályzat várható változásait elemezte.

Ezt követően az ELTE doktori iskolájának fiatal kutatói számoltak be eredményeikről: Ryzhukhina Galina a márkanevek különböző fajtáit, azok írásmódját elemezte; Kozma Judit a csillagnevek, bolygónevek helyesírási nehézségeit vonaltatta fel, végezetül Veszelszki Ágnes a tulajdonnévírás történetét vezette végig, eljutva napjainkig.

Bíró János magyartanár a mozaikszók körében gyakran tapasztalható következetlenségekre, valamint a helyesírási kézikönyvek egymásnak ellentmondó jelölésére hívta fel a figyelmet.

A szombati versenyen a hallgatóknak – az előző évekhez hasonlóan – először egy tollbamondást kellett leírniuk, majd két feladatlap megoldása következett. Mindezeket Kardos Tamás tudományos munkatárs állította össze az MTA Nyelvtudományi Intézetében.

Az országos zsűri, melynek elnöke dr. Keszler Borbála volt, a következő döntést hozta:

- I. díjas Sasvári Tünde Anita III. éves hallgató (ELTE BTK)
Tanára: Antalné dr. Szabó Ágnes egyetemi docens
- II. díjas Kovács Nóra I. éves hallgató (Szegei Egyetem BTK)
Tanára: Sinkovics Balázs egyetemi adjunktus
- III. díjas Nagy Enikő III. éves hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)
Tanára: dr. Cs. Nagy Lajos egyetemi docens

Az alábbiakban bemutatjuk a tesztfeladatokat.

A feladatlap

1. Milyen betűt kell írni a hiányzó helyekre: *j-t* vagy *ly-t*?

boká...	kop...a	gá...a	topo...a	sa...og	ragá...
borzadá...	mora...	su...tás	aba...gat	guzsa...	bögö...
mordá...	bó...a	sza...kó	seregé...	pozdor...a	nyoszo...a

2. Az alábbi szavakból hiányzik egy-egy rövid vagy hosszú magánhangzó, illetve mássalhangzó. Írja be a megfelelőket!

mode....	szol....d	soka....	bölcse....ég	h...nár
sző....ön (j)	reste....kedik	bölc...de	h...vő	hő.....abályozó (sz)
táv....rda	vi.....ér (sz)	fe....ség (n)	ko....ektor (n)	árb....c
ördög....s	seri.....éle (f)	mé.....erű (sz)	samo.....égla (t)	mir....gy

3. Vágja szét az „összetapadt” földrajzi neveket, és írja le őket helyesen!

A második oszlopba tárgyragos alakjukat, a harmadikba -i képzős származékukat írja!

costabragibaltáriszoroschampagneluxemburginagyhercegségújdélwales
zöldfokiszigeteklemanspápuaujúguineakülsőszilágyiútkarlovyvary

Alapalak:

tárgyraggal:

-i képzővel:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

4. Írja le helyesen az alábbi intézményneveket és intézménynévszerű megnevezéseket!

Robogóésutánfutókölcsonzóbt

.....

Galvántivadarkéttannyelvűiparitanulóiskola

.....

Északkeletmagyarországiesküvőiruhabolthálózat

.....

befektetésijegyforgalmazóéspénzügyitanácsadóholding

.....

doppelfensternyílászárógyártóésforgalmazórt

.....

rövidzárlatháztartásigépjavítóktf

.....

véndiófaéttereméswellnesspanzió

.....

Írja ide közülük az ún. mozgószabályos szerkezeteket!

.....

.....

5. Illesszen -val/-vel ragot az alábbi tulajdonnevekhez!

Scott	D'Annunzio.....	Gaál.....
Gerevich.....	Zsanett	Wilkins.....
Van Dyck.....	Flaubert	Kacsóh.....
Stoll	Dorothy	Hugh.....
Petheő	Karafiáth	Hubble
Gauss	Goldmann	RácZ
Francesco	Imreffy	Rostand

6. Az alábbi két sor szavait összepárosítva alkosson állat- és növényneveket! Írja le őket az üres helyre!

fehér	fekete	lila	zöld	vörös	barna	kék	sárga	szürke
rigó	penész	kökörcsin	perje	kánya	begy	pereszke	kiüllő	golya
.....								
.....								

B feladatlap

1. Tippeljen, hogy melyik oszlopban található a helyes írásmódú alak!

A kipontozott helyre írja be az oszlop számát!

1.	2.	3.	
mozgássérült kedvezmény	mozgássérült-kedvezmény	mozgássérültkedvezmény
autó-motor alkatrészek	autómotor alkatrészek	autómotor-alkatrészek
sárgaborsó-főzelék	sárgaborsó főzelék	sárgaborsófőzelék
drótvágóolló	drótvágó olló	drótvágó-olló
zöldborsó leves	zöldborsó-leves	zöldborsóleves
marketingmenedzser	marketing menedzser	marketing-menedzser
székelykapu faragó	székely kapufaragó	székelykapu-faragó
Katona József Színház-i	Katona József Színházi	Katona József színházi
tizenhatoldal	tizenhat oldal	16-oldal
nyitvatartási idő	nyitva tartási idő	nyitva-tartási idő
Szabolcsi Bence díj	Szabolcsi Bence-díj	Szabolcsi Bence Díj
nátrium-klorid-tartalom	nátriumklorid-tartalom	nátriumklorid tartalom
télikert-építés	téli kertépítés	télikertépítés

Ha egy sorban több megoldást is helyesnek ítél, indokolja meg!

.....
.....
.....

2. Válassza el az alábbi szavakat – függőleges vonalakkal – valamennyi lehetséges helyen!

V e r s a i l l e s j o b b á g y i i n s p e k c i ó s F i s c h e r
f e l a d a t a k a r i z m a C e g l é d i g k ö z e l l á t á s

3. Az alábbi mondatokban javítsa ki a felismert helyesírási hibákat!

A Duna-menti árterekhez tartozik a solti síkság, a Sár-köz és a Mohácsi sziget.

.....

Megkezdődött a földalatti villamosvezeték hálózat felújítása.

.....

Hosszú ottartózkodása alatt reflexé vált benne az udvariasság.

.....

A Deme-Grétsy-Wacha–féle Nyelvi Illemtanban olvashatók efféle példák.

.....

A Gróf válfára akasztatta attiláját a lakájjal.

.....

A jáki bencés apátság Szent György-templom az egyik legszebb román stílusú műemlékünk.

.....

„Álld meg Isten a szegényeket, az éhezőket, és a betegeket!” – fohászzkodott II. János-Pál Pápa.

.....

Baromfi tüzletünkben frissenvágott csirke, kacska és pulyka hús kapható.

.....

A Konferencia nyitóelőadását Dr. Kiss Zoltán orvosgenetikus tartotta.

.....

Az Ugocsa Mozi felújítás miatt aug. 15.-ig egyenlőre zárva lesz.

.....

4. Ahová szükséges, tegye ki a hiányzó kis- és nagykötejelet! Az utóbbit karikázza be!

Életfa díj	Himfy lépcső	Bodrog híd	Ágoston rendi
Berlin Róma tengely	orosz francia szótár	T idom	BUX index
Szent Mihály templom	Vértességy	napról napra	F 117 (repülőgép)
Mercalli Sieberg skála	A vitamin	Lőrincz testvérek	DM levél
Duna parti sétány	Gellért fürdő	MNB kötvény	Broncolor vaku

K Ö N Y V S Z E M L E

Nyolcvan nyugtalan esztendő

Születésnap megemlékezés Sütő Andrásról Marosvásárhelyen és Pusttakamaráson 2007 júniusában. Összeállította és az előszót írta Székely Ferenc. Mentor Kiadó. Marosvásárhely, 2008.

Számtalan jele van annak, hogy Sütő Andrást a Kárpát-medence magyar tájain és közösségeiben mindenütt tisztelték és értékelték. Hasonlóképpen tisztelték és nagyra becsülték Pusttakamaráson is, szülőfalujában. Ez a tisztelő kötet a 2007. június 17-én megtartott pusttakamarási születésnap megemlékezést, az ott elhangzott szövegeket rögzíti, és a nap történéseit megőrkítő fotókat bocsátja közre, amolyan irodalomtörténeti mementóként. Egy nappal korábban, június 16-án, Marosvásárhelyen, a Vörösmarty utcában helyezték el Hunyadi László domborművét, román és magyar nyelvű emléktáblát avattak az író lakásának falán.

A kötet mottója: „Ha igyekeztemnek és álmatlan éjszakáim írott gyötrelmeinek csak oly zsenge nyoma, emléke marad bár, mint a friss havon a fölszálló madáré: ez talán már mentség arra, hogy kis ideig én is itt voltam, itt életem e földön, veletek, sorstársaimmal együtt egy térkép mögé kényszerült Nagyfejedelemségben, amelyet oly sokszor jártunk be közösen az emberi emlékezés örök jogának álomfogatán.” (Sütő András)

Görömbei András emlékezésében kiemelte, hogy „Sütő András életműve az erdélyi magyarság sorskérdéseinek egyetemes érvényű, művészi kifejezése... Naplójegyzeteiben és esszéiben az anyanyelv „a színes bója a vizek hullámszásában... Drámasorozata döbbenetes látélet az erdélyi magyarság megpróbáltatásairól, s magáról az emberi sorsról. Könyvei szinte enciklopédiái a romlásnak és a gyógyítási kísérleteknek. A bajok számbavételével is cselekvésre szólítanak.”

Markó Béla a marosvásárhelyi – immár emléktáblás – lakóház előtt tartott beszédében utalt arra, hogy ez a ház a Vörösmarty utcában, ma Marasti utcában áll. „Torz anagramma. El is akarták rejteni a múltat, de nem is merték teljesen felszámolni, így szürkültünk, így szikárodunk, így tűntek el sorra-szerre az ajakkerekítéses hangok körülöttünk.... Táblát avatunk, táblák között zajlott az Ő élete is. Elemi iskolájában talán még lehetett palatáblája, aztán jöttek a lecsereült utcatáblák, a bemázolt várostáblák, aztán egy másik tábla, a volt Ítélető tábla épülete a Bolyai utcában, ahol egy padlásra üzték, lecsalták, félig agyonverték, most pedig megint egy tábla: emléktábla. És fent valahol, esténként az ég fekete iskolatáblája, amelyre csillagbetűkkel ír nekünk morfondírozó intést vagy sziporkázó esszét, sorsunk dilemmáiról Sütő András.”

Márkus Béla is a túlvilágról idézi meg Illyés Gyulát, aki „a jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb vigaszát”-nak nevezte írótságát. Az Ő nevében is kívánja, hogy „legyen zárándokhelyé ez a vidék, amelyik Kemény Jánost, Barcsay Jenőt, Wass Albertet és Téged adott a nemzetnek.” Pálfy G. István a gyermek- és ifjúkori emlékeket felidéző írói idézve kérte: „tartsuk elevenen az emléket, és azt az értékrendet, amelyet képviselt.”

Péntek János szerint Sütő András előtte járt a tudományos megismerésnek, előtte járt a dolgok kimondásában, a folyamatok jelzésében. És fölötte állt minden szakmaiságnak, mert számára személyes ügy volt, hogy mi történik az egyre apadó pusttakamarási nyelvi közösséggel, mi történik a hasonló állapotban élő sok száz mezőségi és moldvai magyar közösséggel, az erdélyi magyarokkal. Sütő András a magyar nyelvet a maga pompázatos gazdagságában mondhatta magáénak, az ő artisztikus nyelvével az irodalom arisztokratája lehetett, miközben a nyelv demokratája maradt egy olyan közösségben, amelynek nyelve leéplült, „nemzeti kisebbségi nyelvvé lett Szavaink sorsa jelzi századunk szegényei közt a nyelvében bujdosó magyar riadtságát.” (Egy fájdalmasan szép metaforája illik ide, ebbe az ismertetésbe: „Pusttakamaráson megszűnt a magyar iskola, az anyanyelvi köntös kis szövőműhelye, amely évszázadokon át csattogott, énekelt, zsvajgott az eszmelet lázában”). Péntek professzor úrral együtt vallhatjuk, hogy az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége méltán nevezte el A Nyelvörzés Díját Sütő Andrásról, hogy „az anyanyelvi mozgalom számára állandó példa legyen az Ő belső nyugtalansága és a nyelv iránti felelőssége” Sylvester Lajos is Sütő nyelvújító és nyelverterítő képességeire emlékezik vissza, Szász István Tas is „nyelvünk legfőbb öréneke” nevezi Őt. Gálfalvi Zsolt szerint a Vörösmarty utcai lakóházban évtizedeken át csodafakasztó műhely működött, anyanyelvünk teremtő műhelye. Gondolatmőrítő, érzelemtmőrítő képek, szókapcsolatok, jelzős szerkezetek, azóta szállóigévé vált új és pontos szavak, fordulatok születtek itt és tartalmazták lényeglátó jelentésekkel. Demeter József lelkipásztor Illés próféta mellé állította Sütő Andrást, akiknek az Úr palástot adott, a szolgálat nagy felelősségét és alázatát. A nyugtalan nyolcvan évet megélt író „az írás hatalmával vezette népet jelképesen – gyertyával és könyvvel –, és nagy árat is fizetett: szemet szóért.

Levelek, üzenetek sorakoznak még a kötetben: Fodor Sándor, Szabó Magda, Katona Szabó István, Bágyoni Szabó István, Döbrentei Kornél, Gubcsi Lajos, Dobos László tollából. Az emlékezőkről szóló rövid ismertetőt is olvashatunk, s a könyvet színes képmellékletek zárják, ezek a Vörösmarty utcai lakóháznál lezajlott emléktábla-avatást, a Sütő sírjánál emlékező, koszorúkat elhelyezőket, a pusttakamarási templomban az ünneplő, emlékező-tisztelőket, valamint a szülőháznál az emléktábla-avatokat örököltük meg.

Diákjaim nevében is köszönöm/köszönjük Székely Ferenc munkáját, Halász Lászlónak a domborművet, Varga György és Farkas Ferenc fényképeit, s a Mentor Kiadónak a szép könyvet! Tartozunk ezzel a kötettel Sütő Andrásnak, aki „életmű-palástját reánk hagyá. Tudunk-e halásak lenni ezért és boldogok, hogy a mi nyelv-

vünk és hitünk adott otthont gondolatainak, lelkeségének? Talán föl sem mérjük igazán a drága kincset, azt a

felbecsülhetetlen örökséget, melyet reánk hagyott, nekünk adott.”

Málnási Ferenc

V. Raisz Rózsa: Aki megszelídítette a magyar mondatot

Dolgozatok Mikszáth Kálmán stílusáról. Mikszáth könyvestéka 7. Sorozatszerkesztő

Praznovszky Mihály. Kiadja a Mikszáth Kálmán Társaság. Horpács, 2008

Aki megszelídítette a magyar mondatot – rendkívül találó címe annak a kötetnek, amelyik Mikszáth Kálmán munkáinak nyelvi-stiláris elemzését tűzte ki célul. A szerző, V. Raisz Rózsa, az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének főiskolai tanára évtizedek óta behatóan kutatja a jeles író prózájának szövegstilisztikai jellemzőit, és a kérdéskör egyik legjobb ismerője. A témában eddig közel harminc munkája jelent meg, a disszertációkon és önálló köteteken kívül többségük tanulmány. Ismertetésünk elején érdemes még a címnél maradni. A benne foglalt kijelentésre Mikszáth sajátos mondatszövése, stílusa jogosít föl, eredetét pedig a Bevezetésből tudhatjuk meg: Esterházy Péteről átvett és nyelvilleg kissé átforgalmazott gondolat. Mészöly Miklósról írt tanulmányában közvetve utalt Mikszáthra: „MM is változtatott a magyar mondaton. Nem szelídítette meg, mint a zseniálisan plump Mikszáth...”

Időzzünk még a továbbiakban is a *mondat* fogalmánál, amelyet irodalmi elemzésekben sem kerülhetünk meg, akárcsak más nyelvtani kategóriákat, szakkifejezéseket sem. Schöpflin Aladár szavaival szembesülünk, midőn az író nyelvi géniusztát imigyen méltatja: „Legsajátosabb tulajdona a mondat. A magyar mondatalkotásnak nincs vele egyenrangú mestere a prózában. Tökéletesen értette a magyar mondat numerusát.” – Más szempontból sem véletlen a kötet címválasztása. Akik jól ismerik V. Raisz Rózsa munkásságát, tudják, hogy a szövegstilisztikán kívül a másik fő kutatási területe éppen a mondat, és magyartanárok generációival sajátította el, sőt szerette meg ezt a nem könnyű nyelvészeti területet. Bizonyára ez az affinitás is hozzájárult a címadáshoz.

Már az első dolgozat, *A Plutó* c. elbeszélés elemzése kiválóan példázza, hogyan segítheti az alapos mondatnani vizsgálat a szöveg nyelvi világának föltárását. Mikszáth stílusának alakításában meghatározóak az élőnyelvi elemek, mint például a mondatszövből vagy megszólitásból álló tagolatlan mondat egységek, az állítmány nélküli hiányos mondat, illetőleg a befejezetlen töredékmondat. Ugyancsak az élőbeszédre jellemző a sajátos szórend, a hátravetett mondatrészeslet, az értelmezett tagtól messzire kerülő értelmező. A beszédes példák mellett statisztikai adatok támasztják alá az elemzést, hasznosítható ötleteket adva a tanároknak is. A mondatnani kategóriák iménti megnevezésével újabb bizonyosságát láthatjuk annak, hogy a grammatika nem holmi avított, öncélú stúdium, éppen ellenkezőleg: az efféle nyelvi tudatosság hozzásegít bennünket nem csupán az eredményes kommunikációhoz, de a szövegértéshez is. A felszínes olvasással szemben így fölfejthetjük azokat a nyelvi titkokat, amelyek igazán nagy művészséget teszik Mikszáthot.

Hasonlóan tanulságos a közlésformák vizsgálata. A narráción, a párbeszédre és a belső monológon kívül mikszáthi jellemző a szabad függő beszéd (a közlésformák sajátos egybeolvadása: az idéző mondat elmaradásával alkotott idézet), valamint a *communis opinio* (köz-

vélekedés). Velük több tanulmány foglalkozik a kötetben, s így kikristályosodik előttünk, hogy az író bravúrosan változtatja a közlésformákat – olykor egy mondaton belül hárommal is találkozunk –, ezzel rendkívül színesíti, eleveníti, villódzóvá teszi az előadásmódot.

Mi mindenről szólnak még a tanulmányok? Igen változatosak a témák: külön-külön dolgozat tárja föl a nevek szövegbe épülését, a szállóigék szerepét, a nényelvi, nyelvjárási elemek alkalmazását, mintaelemzést olvashatunk többek között a Szent Péter esernyője c. regényről. A Mikszáth írásainak ízét kóstolgotó dolgozat ismét a sokféleségre mutat rá: a tárgyilagos hang mellett sokszor humoros alapszín uralkodik bennük, s ez még a tragédiákat is tompítani tudja. Nem idegen tőle az ironia sem, de remek példákat találunk a mesteremberek nyelvhasználatára éppúgy, mint a hivatalos nyelv paródiájára.

Az értő elemzések után személyes hangú vallomás következik a szerzőtől. A Magyar Rádió Egy csepp emberség című emlékezetes sorozatában hangzottak el azok a gondolatok, amelyek a Szent Péter esernyőjéből vett idézet alapján fogantak meg. „Nem mind arany, ami fénylik, de [...] némelykor arany lehet az is, ami nem fénylik” – szól az apa a fiához a regényben. Ebből kiindulva bizonyítja be Raisz Rózsa, hogy a nem olyan látványosan fénylő dolgok közül az anyanyelv méltó ismerete nem csupán nyelvi kérdés, hanem erkölcsi, pszichológiai és szociális is egyúttal. Ma, az értékek elbizonytalanodásának, sőt az értékzavarnak korában érdemes elgondolkodnunk azon, mit is kell megbecsülnünk, mi az, amire érdemes törekedni életünk folyamán. Valójában így válik kerek egészé a kép: nem csupán az íróról, műveiről, stílusáról beszél az elemző, hanem arról a hatásról, azokról a gondolatokról is, amit a művek kiváltanak a befogadóból.

Összegezőképpen Raisz Rózsa méltatásából idézzük, amely az író halálának évfordulóján rendezett megemlékezésen hangzott el a Fiumei úti temetőben: „Olvaszuk műveit, hogy az egységben felismerjük művészetének sokféleségét: bölcs humorát, meleg emberségét, kegyetlenül igaz emberlátását, páratlanul bravúros meseszövést, kivételesen gazdag ismeretét a magyar nyelv kincséből: a frazeológiából, a tulajdonnév-állományból.

S ha olvassuk, és írásművészetének szeretetét, értékelését át tudjuk adni másoknak is, akkor az író élni fog. Élni, amíg lesznek, akiket érdekel egy nagy író világa, amely egyben a magyar életnek egy sajátos szemszögből való meglátatása.”

Az író iránti megbecsülés és szeretet árad a kötet írásából. Örülhetünk annak, hogy a Mikszáth Kálmán Társaság – számos rendezvény mellett – a könyvkiadásban is jeleskedik, és sorozatuknak immár a hetedik darabja kerül az érdeklődők kezébe.

Zimányi Árpád

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

Az alábbi szókincsfejlesztő feladatok szerzője *Keszy-Harmath Dániel* budapesti magyartanárt.

A szókincsfejlesztés a beszédmegértés fejlesztésének egyik fontos területe. A szókincsfejlesztést már óvodáskorban el kell kezdenünk, de az iskolai évek alatt is folyamatos figyelmet kell rá fordítanunk. Az alábbiakban olyan gyakorlatokat gyűjtöttem össze, amelyeket elsősorban pedagógusok (fejlesztőpedagógusok, óvodapedagógusok, tanítók, tanárok), de szülők is alkalmazhatnak.

Szókincsfejlesztő feladatok

1. *Szólánc* – Hagyományos szólánc. A szó utolsó betűjével kell, hogy kezdődjön a lánc következő tagjának első betűje. Instrukció: „*Folytasd a szóláncot az előző szó utolsó betűjével!*” Ugyanezt játszhatjuk az utolsó szótaggal, vagy ha összetett szavakról van szó, akkor a szóösszetétel második tagjával. Népszerű, ismert nyelvi játék.
2. *Egy szóból több* – Az adott szónak a szótagjait és betűit formálva kell újabb, de rövidebb szavakat keresni. Pl. *vitórlás hajó* – *tor, ha, haj, jó* stb. Instrukció: „*Alkoss új szót a következőből!*”
3. *Definíció kérése irodalomórán* – Az irodalomóra sok lehetőséget tartogat a szókincs fejlesztésére. A versek olvasása, majd tanulása közben a gyerek gyakran találkozik ismeretlen szavakkal, s ezek aláhúzása, kijegyzetelése, majd jelentésének megbeszélése nagyon fontos. Instrukció: „*Mit jelent a versben a következő szó?*”
4. *Szómagyarázatok minden tantárgyból* – Ugyanezzel a módszerrel, a szavak aláhúzásával s órán való megbeszélésével, értelmezésével több tantárgy szókincstárának tartalmával bővíthetjük a gyermek szókincsét. Instrukció: „*Húzd alá a tankönyvi szövegben az ismeretlen szavakat!*”
5. *Szótárhasználat* – Különböző szótárak (pl. értelmező szótárak, idegen szavak szótárai stb.) használatának igénybevitelével, a korosztálynak megfelelően adhatunk fel házi feladatot. Instrukció: „*Gyűjts a Magyar értelmező kéziszótárból olyan szavakat, amelyeknek az előtagja az, hogy magyar!*”
6. *Szótárak lapozgatása* – A szótárak célzott használata mellett hasznos az egyszerű lapozgatás is, ez már a huszadik század elején is része volt a magyar szótárhasználati kultúrának, ahogyan azt Kosztolányi is megírta. Kosztolányi kiemelte, hogy a szótárnak milyen nagy kultúraépítő és megőrző funkciója van, benne van a jelenünk, múltunk, a sorsunk, benne vannak a nyelv szavai, melyet beszélünk. Instrukció: „*Bátran lapozgasd otthon szótáraidat szabadidődben, s jegyzeteld ki, ha valami érdekeset találsz!*”
7. *Szótári szócikkekkel való játék* – Játékos feladat lehet, ha a gyerekek számára ismeretlen szavakat fénymásol ki a tanár valamelyik szótárból, s a szavakat és a hozzájuk tartozó szócikket szétvágja. Instrukció: „*Próbáld meg kitalálni, melyik szóhoz melyik magyarázat illik, majd tanuld meg a szavakat!*”
8. *Szómagyarázatok páros munkával* – Választhatunk szótári szavakat vagy valamilyen olvasmányban, tankönyvi szövegben előforduló szót, s páros munka keretein belül dolgoztatjuk fel a gyerekekkel. Például az egyik gyermeknél ott van a szó, s egy-egy információ „elcsöpögtetésével”, valamint a másik kérdéseinek megválaszolásával rá kell vezetnie, hogy mi

is az a szó. Ha kitalálta, akkor fordítanak. Instrukció: „*Dolgozzatok párban szómagyarázatokkal!*”

9. „*Szó kerestetik*” – Csoportmunkában vagy egész osztállyal is végezhető az a feladat, hogy szétosztunk a gyerekek között szavakat, illetve magyarázatokat, s a magyarázatok felolvasása után jelentkeznie kell annak a diáknak, aki úgy gondolja, nála van a keresett szó. „*Figyelj a definícióra, s jelentkezz, ha nálad a szó!*”

10. „*Szó kerestetik 2*” – Variálhatjuk az előbb említett játékot úgy, hogy olyan gyerekek is jelentkeznek majd a keresett szóra, akiknél nincsen a keresett szóval ellátott cetli, s versenyeztetjük a gyerekeket, hogy ki tud több igaz állítást mondani a szóról, az igazi „tulajdonos” vagy a színlelő. Instrukció: „*Mondj állításokat a kezekben levő szóról, hogy bebizonyítsd, nálad van!*”

11. „*Activity*” – A szavak megtanulásához használhatjuk az angol névvel *Activity*, magyarul talán *Most mutasd meg!* nevű játékot. Ebben szavakat kell elmutogatni, körülírni vagy lerajzolni. Mind a mutogató, körülíró, rajzoló szerepében levő gyermek, csoport vagy fél osztály szókinccse fejlődik (leginkább csak a körülírásnál, hiszen ott kell beszélni), a kérdező és tippelő gyermek, csoport vagy fél osztály szókinccse pedig a feladvány kitalálása közben és után bővíthet. A játékot játszhatjuk a bolti forgalomban levő társasjáték valamelyik változatával, de kitalálhatunk mi is és a gyerekek is szavakat, melyekből feladvány lesz. Növelheti a játék örömet és izgalmát, ha az eredeti szabályok szerint lehet rabolni csoportok között, illetve ha pontokért megy a küzdelem. Instrukció: „*Mutogasd / írd körül / rajzold le a következő szó jelentését!*”

12. „*Akasztfófa*” – Táblánál játszhatjuk a hagyományos és közkedvelt akasztfófa játékot, ahol a gyerekek csak annyit tudnak a feladványról, hogy hány betűből áll, s a betűk kérdésésével kell rábukkanniuk a keresett feladványra. Ez a játék abban az esetben fejleszti vagy fejlesztheti a szókinccset, ha nehéz, a gyerekek számára ismeretlen szót ad fel a tanár, s a végén még foglalkoznak a szó jelentésének megbeszélésével. De a betűk mondásakor, amikor már egész lehetetlennek tartják, hogy se ez, se az a betű nincs a szóban, elkezdnek gondolkodni, s több szóra tippelnek. Megkérhetjük őket, hogy írják föl maguknak tippjeiket. Sőt, ezt a feladat előtt is megtehetjük, s annyi betűs szóra várunk tippetet, ahány betűs a feladvány. Forgatják az agyukat, s minél több szót megpróbálnak ráhúzni a megadott sablonra. Ez voltaképpen jóslás, a gyerekek megpróbálják megjósolni, hogy mi lesz a megfejtés, majd ezt követően a betűk bemondásával jutnak közelebb a megoldáshoz. Instrukció: „*Betűk tippelésével próbáljátok kitalálni az alábbi tizennégy betűs szót!*”

13. „*Tízujjas mese*” – Csoportban és egész osztállyal is játszhatjuk. Előző óra végén kiosztunk szavakat a gyerekeknek, amelyeket előzőleg még nem ismertek. Arra kérjük őket, hogy írjanak tízujjas mesét a szóról, azaz tíz lényeges, új információt tartalmazó állítással juttassanak közelebb a megoldáshoz, de a keresett szó tabu, nem jelenhet meg az állítások között (értelemszerűen). A következő órán pedig ezeket a megírt tízujjas meséket lépésről lépésre adják elő az osztály többi tagjának vagy a csoporttagoknak, akik megpróbálják kitalálni a szót. A mese megírása és maga a szó kitalálása is fejleszti a szókinccset. Instrukció: „*Írj tízujjas mesét a következő szóról, majd add elő csoportodnak, s találd ki velük az állítások egyesével történő felolvasásával!*”

A bemutatott feladatokhoz hasonló gyakorlatok található a Fejlesztő Pedagógusok Honlapján (www.fejlesztok.hu).

Továbbra is várjuk ötleteiket. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28. 2. Ímélen: raatz.judit@vnet.hu.

